

Bağçevânoğlu Kahvehânesi'nden Veliyyüddin Paşa Hânı'na
ÇORUM VELİPAŞA HANI - ANADOLU OTELİ

Ömer İskender TULUK

Çorum, 2023

Birinci Baskı

Ekim 2023

Bu kitabın bütün hakları Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince yazarına aittir. İzinsiz çoğaltılamaz, ticari amaçla kullanılamaz. Ancak sanatsal amaçlı etkinliklerle tanıtım amaçlı kullanımlarda yazar, yapıt adı belirtilerek alıntı yapılabilir.

Baskı Cilt

UZERLER MATBAACILIK TANITIM SANAYİ LTD. ŞTİ.
Turan Güneş Bulvarı No: 22/17-26 Çankaya - Ankara/Türkiye
www.uzerler.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 47868

Grafik Tasarım

Bir Medya
www.birmedya.net

Kapak: Evinay ElifTULUK

Ön kapak resmi: Çorum Belediyesi Kent Arşivi, Çorum, 1936

Arka kapak resmi: Çorum Belediyesi Kent Arşivi, Velipaşa Hanı, 1940'lı yıllar

ISBN: 978-625-98945-0-8

Yayma Hazırlayan

Çorum Belediyesi Kent Arşivi

İsteme Adresi

Çorum Belediyesi Kent Arşivi
Kunduzhan Mah. Farabi Cad. No:22 Çorum Belediyesi B Blok
Zemin Kat No:20 ÇORUM
Tel: 0364 319 1759

Bu Eser Çorum Belediyesi'nin Kültür Yayımdır.

PARA İLE SATILMAZ

TAKDİM

Türk mimar, şehir plancısı, düşünür Turgut Cansever; “şehrin varlık özelliklerinin en üst amacının, yaşayanların olduğu kadar, gelecek kuşakların da manevî-kültürel hayatının, algı ve davranış tercihlerinin en üst düzeyde gelişmesini sağlamak ve düzenlemek” olduğunu ifade ediyor.

Medeniyetler tarihi içerisinde yer alan hadiseler ve olgular bir bakıma şehirlerin de tarihidir. Medeniyetler şehirde hayat bulur. Bir anlamda şehirler medeniyetlerin doğup, büyüüp geliştiği ana mekânlardır. Bu mekânda insan tecrübe ve anlayışına göre yapılar inşa eder. Sonraki nesiller şehirdeki ticari, dini, tarihi ve kültürel mirasla yoğrularak medeniyetin devamlılığını sağlar.

Camiler, medreseler, bedestenler, hanlar, şadırvanlar, sokaklar, mahalleler ve evler zamanla kültür elçisine dönüşerek geçmiş ve gelecek arasında köprüler kuran yapılara dönüşürler. Şehirdeki mimari eserler, o şehre ait kültürün birer mührü haline gelirler.

Bu kıymeti haiz eserler, korunması gereken elzem kültür öğeleridir. Bulundukları şehre değer katan, mensup olunan medeniyetin özelliklerini, inceliklerini taşıyan tarihi yapıların kimlikleri, doğru bir biçimde okunmalı, gerekirse aslına uygun şekilde yenilenerek, şehir yaşamına katkı sunacak şekilde yaşatılmalıdır. Kadim şehir dokularının sağlıklı bir şekilde korunması ve değerlendirilmesi için uygulanan proje ve çalışmalar titizlikle yapılmalıdır.

Biz de Çorum Belediyesi olarak Hititlerden günümüze onlarca medeniyete ev sahipliği yapan şehrimizin tarihi dokusunu, kültürünü yansıtan eser ve mekânları itina ile restore ediyor, geleceğe taşıyoruz. Tarihi sokaklarımızı, kültürel unsurlarımızı, mimari eserleri zarifliklerine uygun şekilde hazırladığımız proje ve uygulamalarla ihya ediyoruz.

Şehrimizdeki mimari unsurları, Turgut Cansever üstadımızın vurguladığı gibi şehrimizin varlık amacı olan manevi kültürel hayatının en üst düzeyde gelişmesine katkı sağlayacak şekilde geleceğe kazandırıyoruz.

Bu eserlerden biri de yapısal ciheti bakımından Türkiye’de yegâne örnek Velipaşa Hanı...

Sadece “Geleneksel Çorum Evi” değil aynı zamanda, “Geleneksel Türk Mimarisinin” tüm özelliklerini taşıyan Velipaşa Hanı’nı restore ederek, barışın ve kardeşliğin şehrinde önemli bir yaşam merkezi haline getirdik. Anadolu medeniyetlerinin önemli bir merkezi olan Çorum’umuzun bu güzide tarihi yapının adeta bilimsel bir arkeolojisinin yapıldığı bu güzel eseri de kültür yayınlarımız arasında neşrettik.

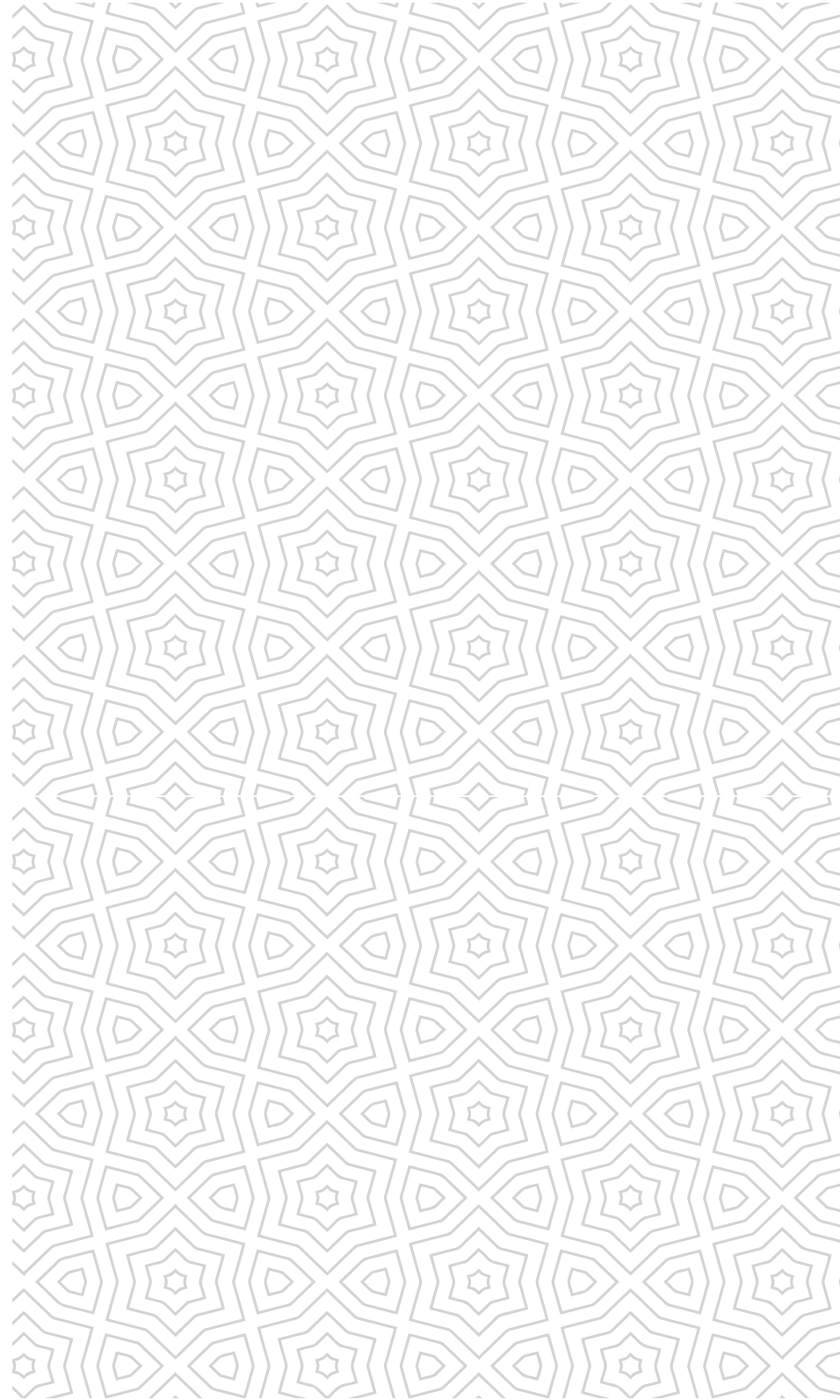
Ömer İskender Tuluk Hocamız, kaleme aldığı “Bağçevânoğlu Kahvehânesi’nden Veliyyüddin Paşa Hânı’na ÇORUM VELİPAŞA HANI - ANADOLU OTELİ” adlı eserinde Çorum’un değişimine, gelişimine de ışık tutuluyor. Elinizdeki eserle bir açık hava müzesi olan Anadolu’nun, bu kadim şehrinde içerisinde yer alan müzesiyle, kahvecisiyle ve gastronomi alanındaki zenginliğini yansıtan Çorum Mutfağıyla Velipaşa Hanı’nın tüm inceliğine vakıf oluyoruz. Eseri hazırlayan Ömer İskender Tuluk Hocamıza teşekkür ediyor, şehrimizin kültür ve sanat hayatına katkı sağlayan herkese şükranlarımı sunuyorum.

Dr. Halil İbrahim AŞGIN
Çorum Belediye Başkanı

*Kentsel hafızaya duyarlı iki önemli isme;
babam Hasan TULUK ve merhum Bülent ÇETİNOR’a...*

İÇİNDEKİLER

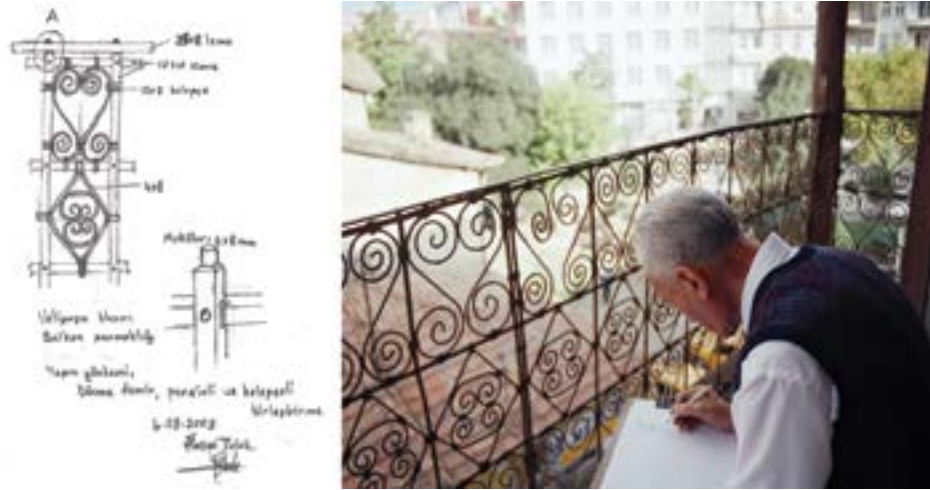
Takdim	3
Önsöz	9
Hanın Önemi	21
Literatürde Velipaşa Hanı	22
Banisi: Veliyyüddin Paşa (Veli Paşa) Kimdir?	24
İsimlendirme: Niçin Velipaşa Hanı? Niçin Anadolu Oteli?	24
Tarihlendirme Sorunu	25
Restorasyon Öncesi Durumu	33
Restitüsyon: Hanın Özgün Durumu Üzerine	37
İnşa Edildiği Yıllarda Velipaşa Hanı - Anadolu Oteli	50
Handa Konaklayan Bazı Ünlüler	56
Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler	65
Kaynaklar	85

ÖNSÖZ: *O kuşak bu kuşak...*

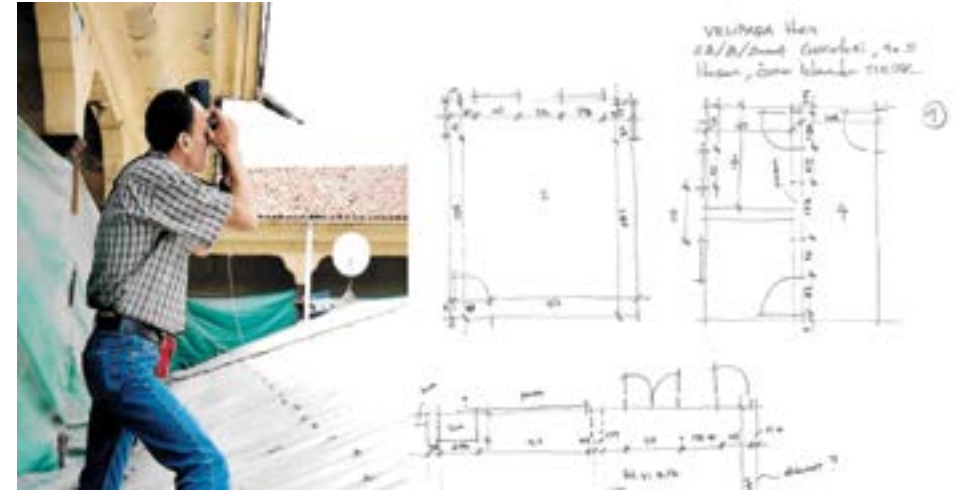
Velipaşa Hanı üzerine bilimsel düzeyde ilk incelemelerimizin tarihi yirmi yıl öncesine, 2003 yılına kadar uzanır. O yıllar aynı zamanda, babam Hasan Tuluk’la birlikte neredeyse yaz mevsimlerinin ve izin günlerimin rutini haline gelen Çorum geleneksel dokusunu belgeleme çalışmalarımızın da hararetle süregeldiği yıllardır. Akademik hayatımın ilk yıllarında, 1990’lı yılların ortalarından itibaren hemen her yaz başında olduğu gibi babam, önceden belirlediği eski evlerin sahipleriyle görüşmüş ve gerekli izinleri almıştı. Ve o yaz, rölövelerini alıp fotoğraflayacağımız yapılar arasında Velipaşa Hanı da vardı. Amaç, hızla yok olan şehrin hafızasını belgelemek, handan ziyade geleneksel bir Çorum konağı gibi görünen bu ilgi çekici binayı da, daha sonra derinlemesine araştırmak üzere arşivimize katmaktı.

İki yaz, kısa aralıklarla sürecektir 2003 yılı Eylül ayındaki ilk tespit çalışmalarımıza Veliyyüddin Ağa Vakfı’nın son dönem mütevellisi Şevket Velipaşaoğlu ve o yıllarda hanı market olarak işleten Hitit Gıda yöneticilerinden Yücel Çoban’ı ziyaret edip bilgilendirerek başlamıştık. Yapının orta avlu boşluğu kapatılmıştı. Zemin kat tümüyle markete ayrılmıştı ve üst kat odaları ve koridorları ise marketin depolama alanı olarak kullanılıyordu. Zemin katta rölöve almak neredeyse imkânsızdı, çünkü özgün avlu çeperinden hiçbir iz yoktu. Her yer, her yüzey raflarla çevriliydi. Avlunun iki kenarında olması gereken ahşap merdivenler ve avluyu çepeçevre saran direkler de dâhil her şey alçı levhalarla kapatılmıştı. Bu katta ölçü almanın mantığı da yoktu.

Rölöve çalışmalarımıza, herhangi bir müdahale görmemiş ve nispeten daha rahat çalışılabilir olduğuna kanaat getirdiğimiz, hanın üç katlı kısmının en üst katından başlamıştık. Arşivimdeki rölöve paftaları o yaz tespit çalışmalarımızın, muhtemelen kolilerle dolu olduğu için giremediğimiz iki oda dışında bu katla sınırlı kaldığını gösteriyor. Ertesi yıl Ağustos ayında başladığımız çalışmalarımız üç gün sürmüş, iki kişi ile, bir elimde babamın uzattığı metrenin diğer ucu, öteki elimde plançete ile yaptığımız epey meşakkatli ölçümleri, sonunda tamamlamıştık. Ancak koliler arasında eğile büküle, ine çıkma ölçüler alırken, bundan yarım asır önce hanın koridorlarını stajyer bir mimarlık öğrencisi olarak arşınlamış merhum Bülent Çetiner'un, yıllar sonra biraz da sitemkâr bir dille kaleme aldığı hanla ilgili yazısından bihaberdik.

Çetinor yazısında “talihsiz” olarak nitelediği zamanının bu en güzel yapısının 1982’nin Ekim ayından beri yok sayıldığını, uzun yıllardan beri han olmaktan çıkıp boş kalmış olan binanın sebze ve balık hali olarak kullanılmasından duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor ve sitemkâr bir ifadeyle “*Yeni bir değerbilir kuşak gelinceye kadar bu tarihi han da hal binası olarak Çorumlulara hizmet edecek, yanıp yıkılmazsa!*” diyordu. Çetinor’un sitemi, sadece kadim kültüre duyarlı bir mimarın olağan tepkisinden ibaret değildi. Siteminin içtenliği, yazısının her satırında, noktasından virgülüne kadar açıkça

İlk belgeleme çalışmalarımızdan iki yıl sonra, 2005 yılında hanla ilgili bilimsel bir çalışma yapmaya karar verip de bu yazının farkına varınca, Çetinor'un makalesini sonlandırdığı “...*bu güzel eserin aslına uygun bir biçime döndürülmesi için burada sunamadığımız daha birçok fotoğraflar, ölçüler ve belgelerden yararlanılabilir.*” sözlerini de dikkate alarak kendisiyle iletişime geçmişim. Gönderdiğim elektronik postada önce kendimi tanıtmış, literatürden aşına olduğum suluboya tekniği konusundaki hayranlığımı dile getirmiş, Velipaşa Hanı üzerine yaptığım araştırmadan bahsetmişim. Hanın son durumuyla ilgili bilgi verip kendisinden destek istemişim:

“ . . .

Han ile ilgili ‘İlgi’ dergisindeki makalenizdeki sonuç cümlesinden de cesaret alarak sizden Velipaşa Hanını kurtarmanın ilk adımı olan belgelemek ve restitüsyonunu gerçekleştirmek adına yardım istiyorum. Bu amaçla Velipaşa Hanıyla ilgili elinizde bulunan her türlü belgeyi, gözlemlerinizi ve gözlemlerinize bağlı görüşlerinizi benimle paylaşacağınızı umuyor saygılar sunuyorum.

Not: Hanın son durumuyla ilgili birkaç fotoğrafı e-mail adresinize gönderiyorum.”

Birkaç gün sonra beklediğim cevap gelmişti. Çetinor samimiyetle kaleme aldığı 23 Mayıs tarihli iletisinde şöyle diyordu:

“Değerli Ömer bey kardeşim,

*Çorum'daki Velipaşa hanı hakkındaki güzel mektubunu-
zu ve eklerini aldım, beni çok eski yıllara götürdünüz, teşekkür ederim. Bunca yıl sonra anıtlarımızın değerlerini bilen ve koru-
maya çalışan bir kuşak geldi.. bu bakımdan sevinçliyiz. Geç de olsa yine de yararlı olacaktır.. çabalarınız.*

*Koleksiyonumu ve Anadolu'daki eski eserlerimiz hakkın-
daki birikimimi inceleyip yararlanabileceğiniz ne varsa gön-
dermeye çalışacağım. Bu seneler içinde bazı yayınlarda kayıp-
larım da oldu ama.*

Sizlere başarılar diler, selam ve sevgilerimi sunarım. BÇ”

Üç gün sonra ikinci bir ileti daha almıştım. Çetinor, gönderdiğim iletinin ekine koyduğum hanın günümüzdeki durumunu gösterir birkaç fotoğraf arasında, orta avlu boşluğunun çelik bir örtüyle kapatıldığı görüntülerden etkilenmiş, hanın olası restorasyonuna ilişkin kaygılarını dile getiriyor, yapının özgün işleviyle onarılması gerektiğinin altını özellikle çiziyordu:

“Kardeşim Ömer bey,

*Fotoğraflarınızı aldım, teşekkür ederim, bir sorun yok..
Çorum'un tek tarihi mirası mutlaka kendi boyutları içinde, aynı hizmeti vermek üzere onarılmalı, yenilenmeli. Fotoğraflarınız bana Paristeki Luvr Müzesinin iç avlusunu hatırlattı. Ünlü Çin-
li mimar, -ismini hatırlayamadım- avluya bir cam piramit yap-
mıştı, müze alanını genişletmek için, uzun süren kararlardan*

*sonra fransızlar ikna edildi, Bir de İstanbuldaki Eski ceza evi
de Otel haline getirildi ne mahkumların volta attığı Malta taşı
kaplı avluya -Maltada volta denirdi- metal bir yemek salonu
yapıldı, bütün itirazlara rağmen.. Daha böyle çok çarpık örnek-
ler var. Avlu Hanın avlusu olarak yine kullanılmalı.. Örnek bir
Orta Anadolu hanı kazanılmalı, Halden daha verimli ve doğ-
rusu olur, Vakfiyeye de uyulmuş olur.. Bendeki belgelere daha
bakmadım, bu hafta bulduklarımı gönderirim, selamlar. BÇ”*

Bir hafta sonra, 1 Haziran'da gönderdiği iletide ise bana hiç de yabancı olmayan, Çetinor'un diğer yazışmalarında ve yazılarında da fark ettiğim; tarihe, şehre hatta insanlığa karşı kendisini sorumlu hisseden bir insan profili dikkatimi çekmişti. Tarihi Kentler Birliği Başkanı Prof. Dr. Metin Sözen'in yıllar önce babamın bir kitabı için kaleme aldığı sunuş metninde dile getirdiği ve babamın yakından bildiği, şahit olduğu duyarlılıklarına atıfla “kent simgesi” olarak nitelediği insan profiline, Çetinor da uyuyordu. Sözen yazısında, takdir ettiği ve hayatı boyunca ilişkilerini sürdürmeye devam ettiği bu tür insanların yaşam ortamlarından kopartılamayacağı, sanki kentin sorumluluğunu yüklenmeyi doğal görev olarak gördükleri ve olumlu sonuçlar alınca da mutlu oldukları tespitini yapıyordu. Kentlerle ilgili üzücü olaylardan en çok onların etkilendiğini, bu nedenle hemen çözüm yolları aramaya koyulduklarını söylüyordu. Sonuç alınca kadar da yorulmadan konunun üzerine gittiklerinden bahsediyordu. Ona göre kimileri ise kentlerinin geniş bir arşivine ulaşma tutkusuyla, güçleri oranında belge ve bulgulara erişme kaygısıyla alan araştırmalarına yönelirler, mutluluğu ve heyecanı bu ortamda bulurlardı. Her türlü kişisel belgeyi arşivleme, onları geleceğe aktarılması gereken özel bir sorumluluk alanı olarak görme hali de, babam ve Çetinor'un ortak yönüydü.¹ Ve Çetinor'un son iletisinde de tam olarak böyle bir kaygı seziliyordu. Yılların verdiği tecrübeyle, yardım talebimin niteliği, içeriği arşive kaldırılmadan önce açık seçik bir şekilde belgelenmeliydi:

¹ İlginçtir, farkında olmasalar da yıllar önce babamla Çetinor'u bir araya getiren, tanışmalarına vesile olan da bu ortak kişisel profilleri olmalı: Babam, o yıllarda İlgî Dergisi'ndeki gezi yazılarından tanıdığı Çetinor'a takdir duyguları yanında maketini yapmayı planladığı Edirne Selimiye Camii ile ilgili görüşlerini soran bir mektup yazmış, misafir sanatçı olarak çalışmaları izlemek üzere İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde görevlendirildiği bir İstanbul gezisinde de, cevabi mektubunu aldığı Çetinor'u Tophane'deki atölyesinde ziyaret etmişti.

“Kardeşim Ömer bey, bundan önceki mesajlarımda yazdığım gibi 32 resimlik 11 sayfa bir bilgi dosyası hazırladım. Yazdığınız güzel yazınızın sonucunda sizlere yardımcı olabilmek için. Zaten yazımda da yazmıştım, şimdi bu konuya biraz değinmek istiyorum:

Mektubunuzda imza ve tarih yok, böyle olmasına rağmen göndereceğim, yalnız dosyama ilerde belki lüzum olur düşüncesiyle, gerçek sebebi yazmam gerekir. Bu tür konular çok oluyor, ticari bir konu ya da reklam maksadı taşıyor diye yorumlanabilir, konu istenmeden verilen, bir kültür yardımı olarak da yorumlanabilir...açık değil..mektubunuzu bir istek niteliğinde yenilerseniz, ya da @ ile belirtirseniz her zaman yapılan gerekli bir yazışma olur. Doğrusu da budur. Daha işin başındasınız. Benim yazılarımdan bugüne kadar yararlanan gençlere hiç bir maddi ve bir yarar beklemeden böyle yardımlar yapıyoruz.

Başarılar diler, istek yazınızı bekliyorum.

Mimar Bülent Çetinor (İTÜ 1951)

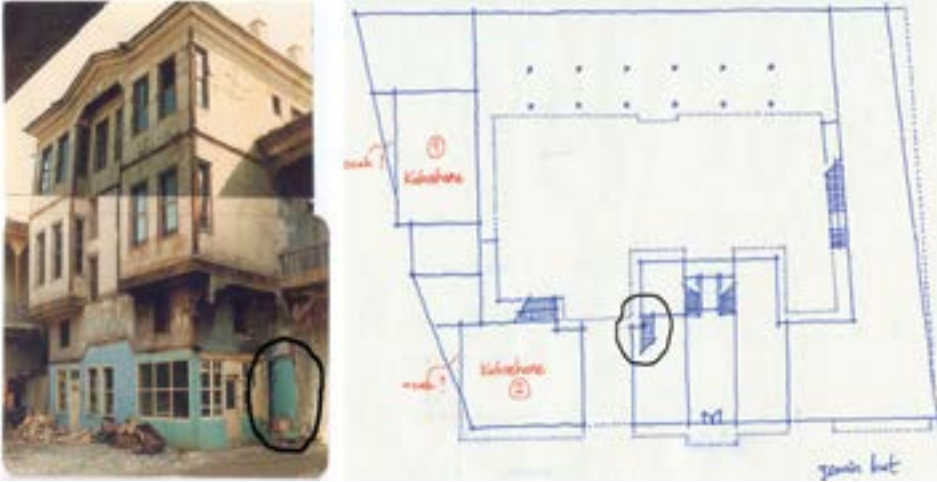
Yıldız Teknik Üniversitesi Öğr. Gör. İstanbul”

Çetinor'a gönderdiğim son mektup ise bundan bir buçuk ay sonrasını, 15 Temmuz 2005 tarihini taşıyor. Mektubu, Velipaşa Hanı'nın 1940'lı yıllardaki kullanıcılarından birisi olan merhum İsmail Özkahraman'ın verdiği bilgileri teyit etmek amacıyla kaleme almıştım. Ekinde, üzerine notlar düşerek bazı sorular sorduğum, Çetinor'un gönderdiği ve 1982 yılında çektiği fotoğraflar ile zemin ve üst kat plan şemaları da vardı. Ne yazık ki sorularıma Çetinor'un ne tür cevaplar verdiğini hatırlamıyorum. Arşivimde de buna ilişkin yazışma kayıtları mevcut değil. Ancak benimle paylaştığı fotoğraflar binanın özgün yapısının anlaşılması konusunda çok önemli açılımlar sağlamıştı.

Ancak 2008 yılının Temmuz ayında Çetinor'un hesabından bir elektronik posta daha almıştım. Evlatları, babalarının vefat haberini veriyorlardı: Çetinor araştırmanın sonuçlarını göremeden aramızdan ayrılmıştı. Üzgündüm, çünkü her ne kadar bir araya gelmesek de kişisel yazışmalarından ve yazılarından şahidi olduğum, Sözen'in

de isabetle tespit ettiği, parmakla gösterilecek kadar nadir kentsel hafızaya bu denli duyarlı insan profili bir neferini daha kaybetmişti. Üzgündüm, çünkü sadece birkaç ay sonra basılan makaleyi görememiş, gelmesini ümit ettiği “değerbilir kuşak”ın “bu kuşak” olduğunu yeterince duyumsamadan göçüp gitmişti. Evet, o kuşak bu kuşaktı: Nitekim Çetinor’un vefatından birkaç ay sonra hana ilişkin en geniş kapsamlı makalemiz yayımlandı ve on beş yıl sonra ise bu makale temel alınarak hanın restorasyonu tamamlandı. Ve Velipaşa Hanı şehre yeniden kazandırıldı.

Bu sürece çok önemli katkılar yapıldı. Bizzat şahidi olduğum isimleri zikretmenin tam da yeri ve zamanı. Veliyyüddin Ağa Vakfı son dönem mütevellisi mimar Şevket Velipaşaoğlu’nun izinleri olmasaydı; o yıllarda hanı market olarak işleten Hitit Gıda yöneticilerinden merhum Yücel Çoban’ın sağladığı ortamla rölöve almamızı kolaylaştıran hoşgörülerini olmasaydı, hanı restorasyona taşıyan sürecin en önemli adımı olan belgeleme ve restitüsyon çalışmaları mümkün olamazdı. Yine Velipaşa Hanı’nı rehberliğinde gezdiğimiz, hanın 1940’lı yıllardaki kullanıcılarından olan merhum İsmail Özkahraman’ın samimi destekleri olmasaydı hanın özgün durumunu anlamamız da şüphesiz hiç kolay olmayacaktı; belki aydınlatamadığımız, anlam veremediğimiz karanlık noktalar kalacaktı. Hepsini minnetle, saygıyla anıyorum.

Hiç şüphe yok ki bu sürecin en önemli adımlarından bir diğeri de hanı kurtarma kararlılığı. Sadece Velipaşa Hanı’nı değil, şehir kimliğinin köşe taşlarını kurtarma iradesinin kurumsal temsilcisi olarak Belediye Başkanı Halil İbrahim Aşgın Beyefendiye teşekkür etmeyi de memleket adına görev addediyorum. Ve tabii ki babam Hasan Tuluk: Müteşekkiriğim ve minnettarlığım sadece bir evlat olarak değil, aynı zamanda yine bu memleket adına. Ve sadece Velipaşa Hanı ile sınırlı da değil. Doksanlı yılların ortalarından bugüne dek Sözen’in de dikkat çektiği şehri belgeleme misyonunun gereği olarak neredeyse her yaz birlikte gerçekleştirdiğimiz geleneksel şehir dokusunu tespit çalışmalarımız, bu memlekete yapılabilecek en büyük hizmetlerden sayılmalı. Zira bizzat rölövelerini alıp fotoğraflarını çektiğimiz elliye yakın geleneksel Çorum evinin neredeyse yarısı bugün ayakta değil.

Babamın belgeleme çalışmalarına katkısının metrenin öteki ucunu tutmanın çok ötesinde bir anlam taşıdığını da yeri gelmişken özellikle belirtmeliyim. Sanatsal ve kültürel çabaları ve özellikle kişiliğiyle memleketin bilinen siması olması, hiç de kolay olmayan izinlerin alınmasında belirgin derecede etkili olmuştu. Samimiyetini bilen, tanıyanlar kapıları ardına kadar açmıştı. Ancak bilinirliğinin zaman zaman işleri zorlaştırdığı da olmuyor değildi. Zira kültürel kimliği ve çalışmalarıyla ön plana çıkan Hasan Tuluk’un ilgilendiği bir evin o güne dek farkına varılmayan değeri, yıkılmasını dört gözle bekleyen kimi ev sahipleri için endişe vericiydi. Yine de şehrin hafızası pek çok ev onun girişimleriyle belgelendi ve gelecek kuşaklara aktarılmak üzere kitaplaştırılmayı bekliyor.

Elinizdeki kitap 2003 yılındaki belgeleme çalışmalarıyla başlayan Velipaşa Hanı’na ilişkin kaleme aldığım ve 2009 yılında yayımlanan “Çorum’da Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler: Velipaşa Hanı-Anadolu Otel” başlıklı makalenin genişletilmiş hali.² Kitaba dönüştürülme fikri Belediye Başkanı Halil İbrahim Aşgın Beyefendiye ait. Yapının restore ediliyor olması vesilesiyle ortaya atılan bu istek, bir makale boyutunu aşan hana ilişkin başka bilgilerin paylaşılması ve

2 Tuluk, Ö. İ. (2009) “Çorum’da Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler: Velipaşa Hanı - Anadolu Otel”, METU JFA, 2009/1, (26:1), 101-121.

aradan geçen 14 yılda ulaşılan yeni bulguların değerlendirilmesi için de bir fırsat olarak görüldü ve bu doğrultuda titiz bir çalışma yürütüldü. Örneğin hanın özgün durumunun mümkün olduğunca belgelenmesi ve ikna edici bilimsel argümanlarla yorumlanması kitap için en temel kaygıyı oluşturdu. Boşaltılıp muhdes eklerden arındırıldıktan sonra alınan rölövelere, bu sırada çekilen ve her biri artık birer belge niteliğinde olan fotoğraflara ulaşmak Belediyenin kurumsal destekleriyle mümkün oldu. Başta Belediye Başkanı Halil İbrahim Aşgın Beyefendi olmak üzere katkı veren tüm Belediye personeline bu vesileyle teşekkür ediyorum.

Bu çerçevede monografik bir araştırmaya dönüşen kitabın farklı düzeylerde daha geniş kitlelere ulaşabileceği düşüncesiyle, makale formatındaki metin akışı başka ara başlıklar da eklenerek okunurluğu kolaylaştırılmaya çalışıldı. Bu arada araştırmanın ana kurgusundan ve içeriğinden uzaklaşılmasına da özellikle özen gösterildi. Yeni bulgular da dikkate alınarak muhtelif ekler yapıldı: “Handa Konaklayan Bazı Ünlüler” başlığı altında, makalede mevcut literatüre atıf yapılarak değinilip geçilen ve handa konakladığı belirtilen isimlere ilişkin daha ayrıntılı bilgiler verildi. Bu kapsamda önce bilgilerin doğruluğu sorgulandı, sonra ise handa konaklamalarının ayrıntılarına değinildi.

Hanın restorasyon çalışmaları sırasında ortaya çıkan kimi yeni bulgular “Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler” başlığı altında yeniden ele alındı. İlk rölöve çalışmalarımızı hanın market olarak kullanıldığı yıllarda yapmamız nedeniyle tespit edemediğimiz özgün zemin kat düzeni, muhdes ekler kaldırılarak yapılan rölöve çalışmalarından ve fotoğraflarından faydalanılarak yeniden değerlendirildi. Bu çerçevede makalede belirtilen bazı spekülasyon yargıların yeni bulgulara dayandırılarak ispatlanması mümkün hale geldi.

Ve son olarak, büyükbabası ve babası kadar titiz dokunuşlarla çalışmanın daha nitelikli bir düzeye kavuşmasına yaptığı önemli katkılar nedeniyle; önce kızım, sonra meslektaşım Evinay Elif’e de

minnettarlığım sonsuz. Gözümüzün arkada olmadığını bir kez daha kanıtladı.

Kitabın “değerbilir” bir başka kuşak beklemek zorunda kalmamak ümidiyle, kentsel hafızaya duyarlı yeni nesillere ilham vermesi dileğiyle.

Prof. Dr. Ömer İskender TULUK
Trabzon / Haziran 2023

HANIN ÖNEMİ

Çorum şehir merkezinde, ticari hareketliliğin yoğun yaşandığı bir bölgede 19. yüzyıl sonunda inşa edilmiş olan Velipaşa Hanı, anıtsal yapılar bakımından nispeten fakir olan Çorum'un en önemli tarihi yapılarından birisidir. İnşa edildiği 1800'lü yılların sonlarından 1980'li yıllara değin pek çok ünlüye geçici süre ev sahipliği de yapmış olan yapı asıl önemini, ona marjinal bir görünüm katan ve “Anadolu Otel” olarak anılan üç katlı bölümün varlığına borçludur. Yapının tümünde gözlenen yapım tekniği, cephe ve bezeme kurgusu bakımından geleneksel Çorum evlerine olan şaşırtıcı sadakat, “otel” bölümünde kendini plan kurgusunda da hissettirir. Velipaşa Hanı bu biçimlenişle, mimarlık tarihi bağlamında Anadolu'da artık pek az örneği kalmış ahşap karkas bir sistemle inşa edilen, yerel izleri bünyesinde barındıran hanlardan birisi olması yanında, özellikle “otel” bölümünün varlığı, mimari biçimlenmesi ve sınıfsal bir kullanım niteliği göstermesi nedeniyle sıra dışı hanlardan birisidir (Resim 1, 2).

Resim 1. 20. yy. başlarında Velipaşa Hanı (Çorum Belediyesi Kent Arşivi'nden yeniden işlenerek)

LİTERATÜRDE VELİPAŞA HANI

Yapıyı doğrudan konu edinmiş sadece iki çalışmanın varlığı, hanın mimarlık ve şehir tarihi bağlamındaki öneminin yeterince anlaşılmasını sağlayamamıştır. Yapıdan ilk bahseden Bülent Çetiner'dur. İlk kez 1949 yılında Çorum'a gelerek bu handa kalan yazarın bu yıllara ait gözlemlerini paylaştığı "Çorum'da Velipaşa Hanı" başlıklı makalesi önemlidir.³ 1982 yılında Çorum'u ve Velipaşa Hanı'nı 34 yıl aradan sonra tekrar ziyaret eden yazarın bu sırada çektiği fotoğraflar, yaptığı resimler ve aldığı rölöveler bu makalenin önemini daha da artırmaktadır. Bir diğer çalışma ise, Ali İlca'nın "Çorum'da Tarihî Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfiyesi" başlıklı makalesidir.⁴ Bu çalışma da, başta Veliyyüddin Paşa'ya ait vakfiyelerin tam metnlerinin

³ Çetiner, B. (1983) Çorum'da Velipaşa Hanı, *İlgi* (37), 26–31. Bu metin hazırlanırken Sayın Çetiner'un vefat haberini aldım. Arşivinden sağladığı fotoğraflarla çalışmanın şekillenmesinde değerli katkıları olan Bülent Çetiner'a Allah'tan rahmet diliyorum.

⁴ İlca, A. (2000) Çorum'da Tarihî Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfiyesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (9:9), 507–535.

yayınlanmasının yanında Velipaşa Han'ı ile ilişkili özgün bilgileri geniş bir metin akışı içerisinde bir araya getirmesi bakımından dikkate değerdir. Bunun yanında 1940'lı yıllarda bir süre Çorum Belediye Meclis Üyeliği de yapmış olan merhum İsmail Özkahraman ile 2004 yılında yaptığımız görüşmelerimizden edindiğimiz bilgiler de, Velipaşa Han'ının özgün kullanım biçiminin ortaya konması bakımından en az kaleme alınmış çalışmalar kadar önemlidir.⁵

Resim 2. Velipaşa Hanı'nın Kuzey cephesi (2008)
(Ö. İ. Tuluk arşivi)

⁵ 2006 yılında kaybettiğimiz Çorum'un önemli simalarından merhum İsmail Özkahraman ile 26 Ağustos 2004 tarihinde, babam Hasan Tuluk ile gerçekleştirdiğimiz görüşmemizde, Velipaşa Hanı'nın günümüzde neredeyse tümüyle bozulmuş zemin kat düzeni hakkında önemli bilgiler edindik. Bu bilgiler metnin ilerleyen aşamalarında gerektiği yerde dile getirilecektir.

BANİSİ: VELİYYÜDDİN PAŞA (VELİ PAŞA) KİMDİR?

Yapının mevcut iki vakfiyesinden daha geç tarihli olanda (1885) hanın ismi Veliyyüddin Paşa Hanı olarak geçer. Bir grup arşiv belgesine göre hana ismini veren Veliyyüddin Paşa Çorum'un Şeyh Eyyüp Mahallesi sakinlerindendir. Babası, hanın inşa edildiği tarihlerde hayatta olmayan Hacı Hüseyin Ağa'dır.⁶ Hana ait 1866 tarihli ilk vakfiyede Paşa, ıstabl-ı âmire rütbe-i celilesini hâmindir. Yani padişah sarayı ahırında görev yapmıştır.⁷ 1874 tarihli bir belgeye göre ise o yıla dek vekâleten yürüttüğü anlaşılan Yozgat Mutasarrıflığına asaleten atanmıştır. 1883 tarihli (H. 27 Cemaziyelahir 1280) bir belgede ise Paşa'dan "Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşı Veliyyüddin Ağa" olarak bahsedilir. Saray kapıcılarının amiri ve büyük zabiti olan kapıcıbaşılık son yüzyıllarda olduğu gibi Veliyyüddin Paşa'ya da şehrin önde gelen âyan ailelerinden olması nedeniyle, rütbe veya paye olarak verilmiş olmalıdır.⁸ H. 29 Şevval 1314 tarihli bir belgeye göre 1897 yılında vefat etmiştir.

İSİMLENDİRME: NİÇİN VELİPAŞA HANI? NİÇİN ANADOLU OTELİ?

Halk arasında Velipaşa Hanı olarak bilinen yapı, arşiv belgelerinde banisine atıfla *Veliyyüddin Paşa Hanı* olarak geçer.

- 6 H. 8 Rebiyülevvel 1291 (25 Nisan 1874) tarihli bir belgede Yozgat Mutasarrıfı Veliyyüddin Paşa'nın müteveffa babası *Hacı Hüseyin*'in azatlı cariyesi Şirin'den bahsedilir. Yine 29 Şevval 1314 (2 Nisan 1897) tarihli bir başka belge de Çorum'un Şeyh Eyüb Mahallesi'ndeki Defterdar Abdülbaki Paşa'nın yaptırdığı camii şerifi hatibi *elHac Hüseyin Ağa oğlu Veliyyüddin Paşa*'nın vefat etmesi üzerine yerine oğlu Hüseyin Esad Efendi'nin tayin edildiğine ilişkindir. Ancak Ilıca, söz konusu çalışmasının sonunda yer alan vakfiyeye ait transkripsiyonlarda Veliyyüddin'in babasının ismini *Hacı Hasan Ağa* olarak okumuştur. Bunun için bakınız: Ilıca, a.g.m., s. 527.
- 7 Özön, M. N. (1979) *Osmanlıca / Türkçe Sözlük*, İnkılâp ve Aka, İstanbul, s. 347.
- 8 Özcan, A. (2001) "Kapıcı" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, s. 346.

Ancak şehri ziyaret eden elit misafirlerin anılarında han, otel kısmıyla, yani *Anadolu Otel*i olarak not düşülmüştür. Bu durum, hanın sınıfsal ayırım gösteren iki bölümden meydana geldiği ve sıradan halk iki katlı han bölümünde geceyi geçirirken, seçkin konukların üç katlı otel bölümünde ağırlandığına ilişkin değerlendirmeyi de destekler. 1921 kışında (1 Şubat) Samsun'dan Ankara'ya yolculuk eden Amerikalı gazeteci Clarence K. Streit Çorum'da Hotel Anatolia'da (Anadolu Otel) konakladığından söz eder.⁹ 12 Mayıs 1921'de Ankara'da Mustafa Kemal'le görüşen Mısırlı yazar Prens Kadriye Hüseyin'in de, Samsun'dan Ankara'ya olan yolculuğunda Çorum'da, Velipaşa Hanı'nın otel kısmında konakladığını "Mukaddes Ankara'dan Mektuplar" kitabından öğreniyoruz. Yazar, kitabının "İkinci Mektub" başlıklı bölümünü "Anadolu Otel"inde kaleme aldığını, bu bölümün başlığına not düşmüştür.¹⁰

TARİHLENDİRME SORUNU

Hanın kesin yapım tarihini belirten herhangi bir kitabe yoktur.¹¹ Ancak, ikincisi bir öncekine ek niteliğinde olan iki vakfiyesinden hanın inşa süreci ve tarihine ilişkin önemli ipuçları elde etmek mümkündür. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H. 1283 / M. 1866 tarih ve 614 / 52-53-24 numaralarda kayıtlı söz konusu vakfiyelerine göre han, Çorum'un Şeyh Eyyüp Mahallesi'nde oturan Hacı Hasan Oğlu Veliyyüddin Ağa tarafından yaptırılmıştır.¹²

- 9 Streit, C. K. (2011) *Bilinmeye Türkler*, yay. haz. H. W. Lowry, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 22, 24, 165.
- 10 Hüseyin, K. (1988) *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar*, çev. C. N. S. Silan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 7.
- 11 Yapının Batı kanadında avluya bakan koridorun orta aksında, duvar yüzeyinde 1330 yılı okunmaktadır. Bu tarihin neyi ifade ettiği, bu bölümün ilerleyen aşamalarında ve çalışmanın "Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler" bölümünde ayrıca tartışılmıştır.
- 12 Ilıca, a.g.m., s. 530.

Vakfiyelerden ilki H. 2 Muharrem 1283 / M. 17 Mayıs 1866 tarihini taşımaktadır. İlk vakfiyedeki bu tarih söz konusu yapının muhtemel inşa tarihi gibi görünse de, vakfedilen mülk ve sınırları ile ilgili yapılan tanımlamadan bu vakfiyenin bugünkü han yapısı için düzenlenmediği anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu vakfiyede;

“...vakfın süduruna değin şiraen ve müstakillen yedimde malım ve mülküm olup medine-i mezbure sükununda vâki Bağçevan oğlu kahvehanesi denmekle meşhur bir tarafında Ak Mehmed oğlu el-Hac Osman Ağa'nın hâriciye havlusu ile ve bir taraftan Gerdek Osman ve Yakub Bey oğlu Hafız Osman Efendi menzilleri ve bir taraftan Karagözoğlu Mehmed ve Hacı Osman ve Hacı Ebubekir ve Bedestancı oğlu Köse Bersan'ın Mehmed dükkanları ve bir taraftan demircilerin kademhânesi ve bir tarafı tarîki âmm ile müntehi ve bir bab kahvehane ve derûnunda bir bab küçük oda ve ittisalinde üç bab oda ve bir bab ahır ve bir miktar havluyu müştamil bir bab mülk kahve dükkanı ile diğer hizasında ve ittisalinde kâin altı bab mülk dükkanlarımı hasbeten lillahi'l âhâd ... ile vakf ve habs edüp şöyle şart ve ta'yin eyledim ki...” denilmektedir.¹³

Burada vakfedilen mülkün biçimi konusunda bir değerlendirmeye girişmeden önce, Osmanlı konut ve barınma kültürüne ilişkin önemli bilgiler barındıran vakfiyeler, vakıf tahrir ve muhasebe defterleri, şer'iyye sicilleri gibi belgelerde geçen ve bir bölümü Velipaşa Hanı vakfiyesinde de karşımıza çıkan bazı kavramlar üzerinde durmakta yarar vardır.

Özellikle 19. yy. öncesi Osmanlı konutunu aydınlatmada önemli belgelerden sayılan bu defterlerde geçen hane, ev, menzil, beyt, zulle, hayat, cüneyne, gurfe, hücre gibi konut kültürüne ilişkin bazı kavramların taşıdıkları anlamlar çeşitli çalışmalarda yorumlanmıştır. Tanyeli, tahrir defterlerinde “ev, beyt ve hane” sözcüklerinin neredeyse istisnasız şekilde bugünkü dilde “oda” sözcüğüyle ifade edilen kavramı nitelediğini söylemektedir.¹⁴ Yazar, terminolojik düzeyde 16. ve 17. yüzyıl metinleri üzerinde yapılacak çalışmaların bir “kavramlar

arkeolojisi”ne girişmeyi de zorunlu kıldığını, 18. yüzyıldan sonra ise konuta ilişkin her şeyin hala kullanmakta olduğumuz kavramlarla ve alışık olduğumuz bağlamlarda ortaya konduğunu, dolayısıyla 16. ve 17. yüzyıl belgelerinin aksine 18. yüzyıldan sonra oda, sofa vb. sözcüklerin bugünkü anlamlarında kullanıldığını söylemektedir. Madran ise tahrir defterleri üzerinden yaptığı çalışmada, bu belgelerde kullanılan terminolojinin yüzyıllara göre değiştiğini, 15. yüzyılda “beyt” olarak anılan birimin 17.-18. yüzyılda “oda”, kimi durumlarda da “ev” sözcüğü ile ifade edildiğini; oda, ev, hane ile birlikte “mekân” anlamı da taşıdığını belirtmektedir.¹⁵

Resim 3. 2008 yılında Velipaşa Hanı ve Anadolu Oteli
(Ö. İ. Tuluk arşivi)

¹³ Ilıca, a.g.m., s. 530-531.

¹⁴ Tanyeli, U. (1996) “Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun ‘Reel’ Tarihi: Bir Standart Saptama Denemesi”, Prof. Doğan Kuban’a Armağan, yay. haz. Z. Ahunbay, D. Mazlum, K. Eyüpgiller, 57-71, İstanbul, s. 58-59.

¹⁵ Madran, E. (1994) “Vakfiyelerde Sivil Mimarlık Örneklerine İlişkin Bilgiler”, Kent, Planlama, Politika, Sanat – Tarih Okuyay Anısına Yazılar, der. İ. Tekeli, 423-435, Ankara, s. 424-430. Şer'iyye sicillerinde geçen konut terminolojisine yönelik kavramlara ilişkin değerlendirme ve yorumlar için şu çalışmaya da bakılabilir: Açık, T. (2010) “Bir Yeniden İnşa Denemesi: 18. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Evleri Hakkında Bazı Tespitler”, Trabzon Kent Mirası, Yer-Yapı-Hafıza (Ed. Ö. İ. Tuluk & H. İ. Düzenli), Klasik, s. 215-235, İstanbul.

Buradan yola çıkarak söz konusu vakfiyede geçen ve yapının fiziki yapısının doğru yorumlanabilmesi için önemli bir mekânsal birim olan “oda” sözcüğünün, en genel yorumuyla -söz konusu vakfiyenin bir 19. yüzyıl belgesi olduğu düşünülürse- günümüzdeki anlamı nitelediğini söylemek olasıdır. Nitekim söz konusu vakfiyede geçen ifadeler, Tanyeli'nin belirttiği gibi “kapsamlı bir deşifre etme çabasına girişmeden” yararlanılabilecek kadar anlaşılırdır. “Fevkani” ve “tahtani” sözcükleri “üst kat” ve “alt kat” anlamlarını taşımakla birlikte dükkân, kahvehane, havlu gibi sözcükler ise yorum gerektirmeyecek biçimde bugünkü anlamlarıyla kullanılmıştır. Öte yandan “oda” sözcüğünün Madran'ın yorumuna bağlı kalınarak “mekân” anlamıyla kullanılmış olabileceğini düşünmek ise, en azından bu vakfiyede geçen ifadeler dikkate alındığında olası görünmemektedir.

Buna göre biçimi ve büyüklüğü söz konusu vakfiyede açıkça ifade edilen yapı, içinde küçük bir odası olan “Bağçevanoğlu Kahvehanesi” ile birlikte bitişiğinde üç oda, bir ahır, avlulu bir kahve dükkânı ve altı adet dükkândan ibarettir. Oysa Velipaşa Hanı günümüzde, en genel tanımlamayla orta avlu etrafındaki iki katlı kollara dizilmiş odalar ile üç katlı otel kısmından oluşmaktadır. Bu durumda söz konusu vakfiyede tanımlanan yapının bugünkü Velipaşa Hanı olmadığı, dolayısıyla vakfiyede belirtilen 1866 tarihinin bugünkü Velipaşa Hanı'nın yapım tarihini yansıtmadığı açıktır.

H. 23 Muharrem 1303 / M. 1 Kasım 1885 tarihli ikinci vakfiye ise vakfın mütevellisi Hammal Osman oğlu Ahmed Ağa'nın vefat etmesi nedeniyle yerine yeni bir müteveli tayin etmek ve eski vakıf malına yapılan ekleri tescil ettirmek için düzenlenmiştir. Yeni vakfiyede eski vakıf malına yapılan ekler şu şekilde tanımlanmıştır:

“...kendi yed-i meriyyetimde olup medine-i mezbûre sükûnunda Bağçevan Oğlu Kahvesi denmekle meşhur ve hudûdu muaharere-i mezkûre ile mahdûd bir bab kahvehane ve derûnunda bir bab küçük oda ve ittisalinde üç bab oda ve bir bab ahır ve bir mikdar havluyu müstemil bir bab kahvehane ile diğer hizası ve ittisalinde kâin altı bab dükkânı kadîm ve

üzerine tezâyüd edilerek müceddeden bina ve inşa eylediğim fevkânî kırkûç ve tahtânî onaltı ki cem'an ellidokuz bab oda ve bir bab kahvehane ve iki bab ahır ve on bab dükkân vu bir miktar havlu ve ikişer kanad iki sokak kapısını müstemil Veliyyüddin Paşa Hanı demekle ma'ruf bir bab hanın bundan mukaddem ber vechi meşruh vakf eylediğim...”¹⁶

Bugünkü dille; “...adı geçen şehir çarşısında Bağçevan oğlu Kahvesi denmekle meşhur ve sınırları yazılı belge ile belirtilen bir kahvehane ve içinde bir küçük oda ve bitişiğinde üç oda, bir ahır ve bir mikdar avlusu bulunan kahvehane ile diğer hizası ve bitişiğinde olan altı dükkân ve bunların üzerine ilave ederek yeniden inşa ettiğim üst katında kırkûç, alt katında onaltı olmak üzere toplam ellidokuz oda ve bir kahvehane, iki ahır, on dükkân, bir miktar avlu ve ikişer kanad iki sokak kapısı bulunan Veliyyüddin Paşa Hanı demekle bilinen bir hanı bundan önce vakfeylediğim sınırları belirtilen arsa üzerindeki evvelki binaya ilave edilen adı geçen han ki ... önceki vakfım gibi sonsuza kadar vakfettim.”¹⁷

Metinden de anlaşıldığı üzere vâkıf Veliyyüddin Paşa, “Bağçevanoğlu Kahvehanesi” ile bitişiğindeki dükkânlara ek yaparak yapıyı “han”a dönüştürmüştür. Bugün ayakta bulunan Velipaşa Hanı muhtemelen sonradan ilaveler yapılan bu yapı olmalıdır. Ancak buna rağmen Han'ın inşa tarihinin bu ek vakfiyenin düzenleniş tarihi olduğunu iddia etmek doğru değildir. Çünkü söz konusu ikinci vakfiye, öncelikli olarak mevcut Bağçevanoğlu Kahvehanesi'ne yapılan büyük boyutlu ekle genişleyen mülkü tescil ettirmek için değil, vefat eden vakıf mütevellisi Hammal Osman oğlu Ahmed Ağa'nın yerine yeni bir müteveli tayin etmek için düzenlenmiştir. Nitekim ikinci vakfiyedeki “...Veliyyüddin Paşa Hanı demekle bilinen...” ifadesinden bu yapının vakıf mütevellisinin ölümünden daha önce bitirildiği ve yapının Veliyyüddin Paşa Hanı ismiyle bir süredir kullanıldığı, dolayısıyla ikinci vakfiyenin mütevellinin ölümünün ardından düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bu da ikinci vakfiyede geçen Velipaşa Hanı'nın

¹⁶ İlca, a.g.m., s. 532.

¹⁷ İlca, a.g.m., s. 529.

vakfiyenin düzenlendiği 1885'den önce, 1866 ile 1885 yılları arasında inşa ettirildiğini göstermektedir.

Ancak yapının Batı kanadında, avluya bakan koridorun orta aksında, duvar yüzeyindeki malakari madalyon (Resim 8) içerisine bir tarih düşülmüştür. Buradaki H. 1330 / M. 1911-12 yılı¹⁸ özgün yapının tarihi olmadığına göre, bir onarım ya da bir yeniden inşa tarihi olabilir mi?

Her şeyden önce buna verilecek yanıt her ne olursa olsun, yanıtın meşruluğunun yapıya ilişkin farklı eksenlerde yapılacak değerlendirmelere bağlı olduğunu söylemek doğru olur.¹⁹ Yapının geçirdiği bir yangınla kullanılamaz duruma geldiği ve aslına uygun olarak onarıldığı farklı kaynaklarda belirtilmesine karşın, gösterilen tarihler bunu doğrulamadığı gibi birbirleri arasında da tutarsızlık vardır. Bunlar arasında diğerlerine göre daha güvenilir olduğu düşünülebilecek Mustafa Tütüncü'nün hatıratında, Velipaşa Hanı'nın tümüyle yandığını belirttiği Çorum'daki büyük çarşı yangınının tarihi 1913 olarak verilmiştir.²⁰ Bülent Çetinor ise kaynak belirtmediği çalışmasında yapının 1914'te tamamen yandığını ve 1915-16 yıllarında yeniden inşa edildiğini belirtmektedir.²¹

Diğer kaynaklarda verilenler ise daha geç tarihlidir: Ali Ilıca, aynı aileden gelen Oğuz Velipaşaoğlu'ndan edindiği bilgiye göre hanın 1929 yılında çıkan bir yangınla büyük hasar gördüğünü, o yıllarda vakıf mütevellisi olan Şevket Velipaşa'nın "yangından etkilenmeyen kısımlara dokunulmadan" hanı yeniden inşa ettirdiği bilgisini aktarmaktadır.²² Çorum Haber Gazetesi'nde han ile ilgili verilen haberde ise, yine Oğuz

Velipaşaoğlu'ndan aktarılan bilgi bu kez daha farklıdır.²³ Ona göre han "1920 yılında tamamen yanmış, Şevket Velipaşaoğlu bir iddia üzerine dedesi Veli Paşa'nın Vakfı'nı ihya için 1927 yılında aynısını tekrar yaptırmıştır."

Aynı ağızdan edinilen çelişkili bu iki bilgi verilen her iki tarihe de şüpheli yaklaşmayı gerektirmektedir. Diğer taraftan 30 Temmuz 1947 tarihli Çorum Gazetesi'nde çıkan "Velipaşa han'ı yangın tehlikesi atlattı" başlıklı haber, daha geç tarihli bir başka onarımın kesin belgesidir.²⁴ Buna göre 27 Temmuz 1947 Pazar günü, saat 16.30'da "Velipaşa Han ve Otel'i'nin han kısmında, hanın garajında henüz belli olmıyan benzin alevlenmesi yüzünden çıkan yangın bütün gayretlere rağmen önlenememiş, bir otomobil yandıktan başka garajla hanın batı cephesi odaları altında..." zarara neden olmuştur.²⁵ Aynı gazetenin 24 Ağustos 1949 tarihli nüshasında ise Velipaşa Vakfı Mütevelliliği'nden verilen "Velipaşa hanının sökülmüş olan kapısının 31 Ağustos çarşamba günü buğday pazarında müzayede ile satılacağı ilan olunur" duyurusu, hanın söz konusu yangın sonrası onarımının 1949 yılı ortalarına kadar sürdüğüne delil olarak gösterilebilir.²⁶ Sonuç olarak, tüm bu bilgiler dikkate alındığında Velipaşa Hanı'nın en genel yorumuyla bir defadan fazla yangına maruz kaldığı ve yeniden inşa edildiği ya da onarıldığı söylenebilir.

18 Bu tarihe ilişkin yeni bir değerlendirme için çalışmanın "Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler" bölümüne bakılabilir.

19 Buna ilişkin bir değerlendirme çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınmıştır. Bunun için "Özgün Biçim ve Kullanıma İlişkin Düşünceler" bölümüne bakılabilir.

20 Mustafa Tütüncü, hatıratını 1942 ve 1943 yıllarında kaleme almış, 1958 yılına kadar kısa günlükler tutmuş, aile tarihine ve kişilere ait bilgiler yanında günümüzden 100-110 yıl öncesi Çorum'una ait çeşitli bilgiler de vermiştir. Bunun için bakınız: Tütüncü, M. (2006) *Hatıra Defterimdir*, yay. haz. A. Ozulu, Çorum, s. 15.

21 Çetinor, a.g.m., s. 31. Verilen bu tarih sözlü bir bilgi olmalıdır. Bu tarihlerin birbirine çok yakın olması bu yıllardaki aynı yangından bahsedildiğini düşündürmektedir. Değişen yeniden inşa tarihleri ise, yapının inşaatının başladığı tarih ile bitiş tarihlerini vermiş olmalarıyla açıklanabilir.

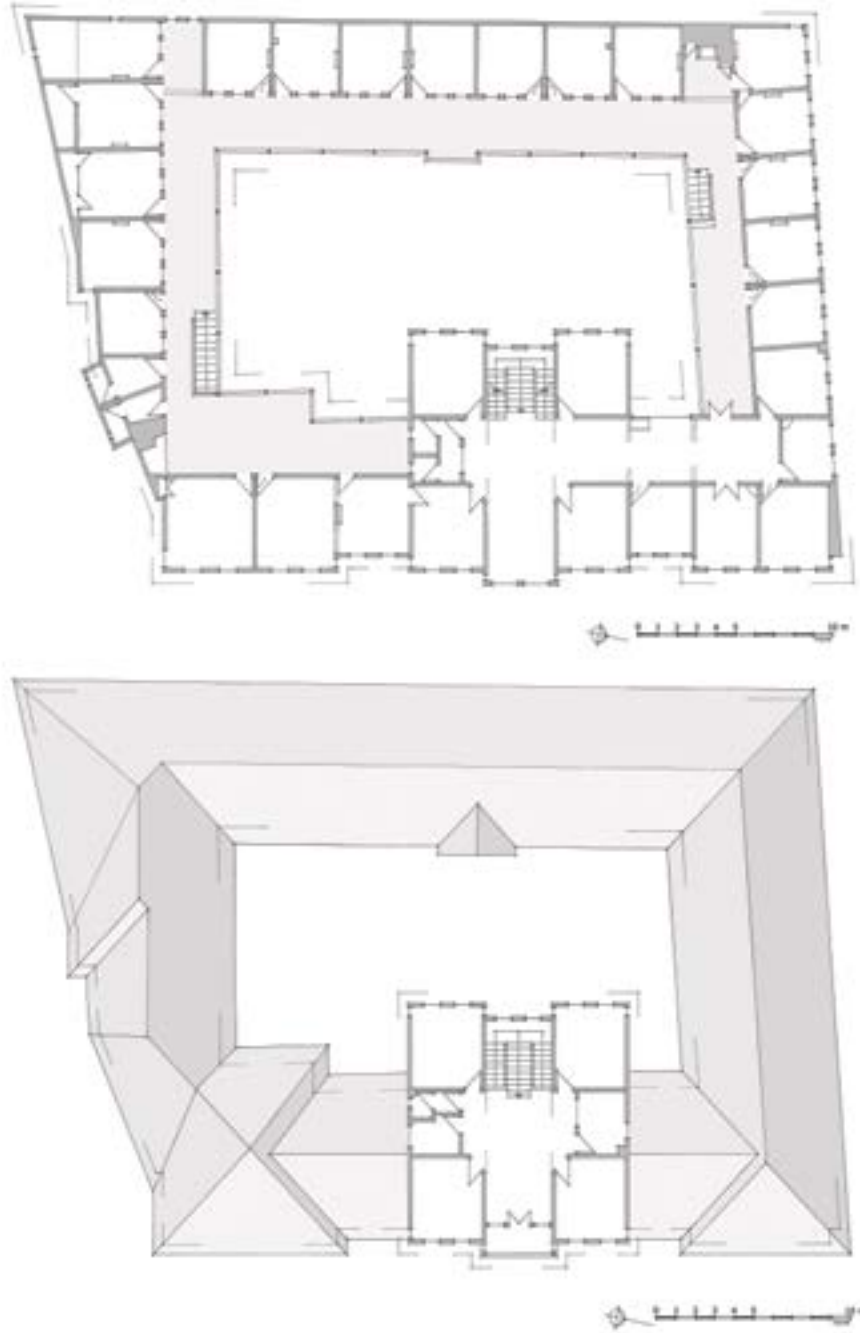
22 Ilıca, a.g.m., s. 518.

23 Çorum Haber Gazetesi, 15.8.2000, s.4.

24 Çorum Gazetesi, 30.7.1947, s. 2.

25 Aynı gazetenin 24.12.1947 tarihli nüshasında çıkan "Tamirat İlanı" ile "...Velipaşa Hanı içindeki garaj ve han odalarında yangından mütevellit hasarın 5004 lira 99 kuruşluk onarma işi açık eksiltmeye..." konulmuş; eksiltme kâğıdı, onarma keşif ve şartnamesinin müteveli vekili Rüştü Eren elinde olduğu belirtilmiş; ihalenin 8.1.1948, Çarşamba günü saat 14'de Vakıflar İdaresi'nde komisyon huzurunda yapılacağı duyurulmuştur. Yine Çorum Gazetesi'nin 14.1.1948 tarihli nüshasında ise söz konusu ihalenin 19.1.1948 pazartesi günü saat 14'e ertelendiği ilan edilmiştir.

26 Çorum Gazetesi, 24.8.1949, s. 4.

Resim 4. Velipaşa Hanı ve Anadolu Otelі'nin 1. ve 2. kat plan rölöveleri (Eylül 2003) (Rölöve: Ö. İ. Tuluk)

RESTORASYON ÖNCESİ DURUMU

Önemli kervan yolları üzerinde, kervanların güvenle konaklamaları ve gereksinimlerini sağlamaları için 30–40 km. arayla kurulmuş, kâr amacı gütmeyen vakıf yapıları olan kervansarayların kent içinde yer alanlarına “han” denilmektedir. Han ve kervansaray sözcükleri kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılmasına karşın, gerek mimari, gerekse işlevsel açıdan farklılıklar taşırlar. Hanlar daha çok kent içi konaklama yapıları olmakla birlikte, giderek bu işlevinden uzaklaşıp ticaret ve depolama yapılarına dönüşmüşlerdir.²⁷

Velipaşa Hanı'nın, ortaya koyduğu plan şeması ile genel anlamda geç dönem bir Osmanlı şehir-içi hanı özelliği gösterdiği söylenebilir. Yapı kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen biçimli bir orta avlu ile üst katta bu avluyu çevreleyen ahşap dikmeli revaklara açılan odalardan oluşmuştur. Ancak yapıyı tipik geç dönem Osmanlı şehir-içi han şablonundan uzaklaştıran, doğu kanadı üzerinde yer alan üç katlı otel kısmıdır (Resim 3, 4).

Han günümüzde, tarihi Saat Kulesi'nin belirlediği kent merkezinde, inşa edildiği ilk yıllarda olduğu gibi bugün de ticari faaliyet alanlarının ve önemli tarihi yapıların yoğunlaştığı bir bölgede yer almaktadır (Resim 5, 6). Kabaca dikdörtgen bir biçimlenme sergileyen yapı, batı ve güneyde komşu parsellerle, doğuda ise yolla sınırlıdır. Kuzey cephesinde ise, buradan geçen sokakla ilişkisini kesen, üçgen bir parsel üzerine dizilmiş tek katlı dükkânlar yer almaktadır (Resim 2).

²⁷ Yalçın, G. (1997a) “Kervansaray” maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, 998–1000, İstanbul, s. 998; Yalçın, G. (1997b) “Han” maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, 753–754, İstanbul, s. 753.

Resim 5. 2008 yılında Velipaşa Hanı ve yakın çevresi (Çorum Belediyesi Kent Arşivi'nden)

Resim 6. Çorum Velipaşa Hanı yakın çevre ilişkisi (Çorum Belediyesi Kent Arşivi'nden yeniden işlenerek)

Yapının asıl cephesi, han ve otel girişlerinin de yer aldığı, sokakla doğrudan ilişkili doğu cephesidir. Sokak yüzeyine yansıyan ritmik pencere boşlukları ve çıkmalar yapının iç mekân dağılımına ilişkin önemli ipuçları sergilerler. Özellikle bu cephe kurgusuyla Velipaşa Hanı, karakteristik Çorum evlerinden neredeyse ayırt edilmesi olanaksız bir görünüme sahiptir (Resim 3).

Restorasyon öncesi market olarak kullanılan yapının zemin katı özgün durumundan hiçbir iz barındırmamaktaydı. Bu katta orta avlu boşluğu tümüyle çelik konstrüksiyonlu bir çatıyla örtülerek kapalı mekâna dönüştürülmüş (Resim 7), zemin katı üst kata bağlayan ahşap merdivenler ve mekân içerisinde yer alan ahşap direkler, yüzeyleri kaplanarak mekân içerisinden görünmeleri engellenmişti. Market girişi olarak da kullanılan han girişi yapının doğu kanadı yüzeyinden, üç kat yükselen otel kısmının güney bitişiğindendi. Girişin her iki yanında, sokakla doğrudan ilişkilendirilmiş dükkânlar sıralanmıştı.

Resim 7. Han'ın restorasyon öncesi (2008) çelik strüktürlü çatıyla örtülmüş orta avlu boşluğu (Ö. İ. Tuluk arşivi)

Marketin erzak deposu olarak kullanılan hanın üst katı ise fiziki yıpranmalara karşın neredeyse tümüyle özgün düzenini korumaktaydı. Bu kat, odaların avluyu dört yönde saran revaklara açılmasıyla oluşturulmuştur. Üç kat yükselen otel kitlesiyle birlikte hanın Kuzeydoğu köşesi, mekân kullanımı açısından yapının diğer bölümlerinden bir kapıyla ayrılmıştır. Orta avluyu dört yönde saran revakın kuzey ve güney kanatları üzerinde zemin katla ilişkiyi sağlayan birer ahşap merdiven yer alır. Kuzey revakın batı duvarıyla buluştuğu yerde ise bir ocak hala görülebilmektedir.

Yazılı kaynaklarda “Anadolu Otel”i olarak geçen, hanın doğu kanadı üzerindeki üç katlı kitlenin giriş katında günümüzde (2008)

dükkânlar vardır. Özgün biçimini koruyan birinci ve ikinci kat plan kurgusuna göre bu kitle, doğu-batı ekseninde yer alan orta sofanın her iki yanına yerleştirilmiş odalardan oluşmaktadır. Sofanın batı ucunda çift kollu ahşap bir merdiven, bu kitlenin son katında, orta sofanın doğu ucunda ise bir balkon yer almaktadır.

Yapıyı sıra dışı bir görünüme sokan bu bölüm bir kenara bırakılırsa, Velipaşa Hanı'nın sergilediği, özellikle orta avlu boşluğunu üst katta saran revaklı plan şeması ve bu şemanın parsel sınırlarıyla kurduğu biçimsel ilişki, 18. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen İzmir Mirkelamoğlu Hanı ile benzer nitelikler taşır.²⁸ Her iki han da zemin katta girişin her iki yanına sıralanan dükkânlarla sokağa açılmışlardır. Ankara'daki Çukur Han ise, plan şeması yanında ahşap karkas sistemli yapım tekniği ve bölgenin yerel konut dokusunu çağrıştıran kitle kurgusuyla da Velipaşa Hanı'na İzmir'deki çağdaşından daha yakın duran bir görünüm sergiler. Ancak buna karşın Velipaşa Hanı'nda dikkati çeken özenli kitle ve cephe kurgusu Çukur Han'da yoktur. Katı simetrik bir düzenle kurgulanmış kademeli çıkımlar, ritmik pencere sıraları, bağdadi saçaklar ve malakari bezemeler, üç katlı otel kısmının da katkısıyla Velipaşa Hanı'nı çok daha anıtsal bir kitleye dönüştürür.

Resim 8. Hanın avluya bakan batı koridor duvarı üzerinde malakari bezeme (Ö. İ. Tuluk arşivi)

28 Ersoy, B. (1991) İzmir Hanları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 49, Ankara, s. 30-35.

RESTİTÜSYON: HANIN ÖZGÜN DURUMU ÜZERİNE

Han, zemin kat düzeyinde neredeyse tümüyle özgün biçimini yitirmiştir. Günümüzde (2008) burada, üst kata çıkan iki ahşap merdiven ile han girişi dışında zemin katın orijinal biçim ve kullanımına ilişkin hiçbir iz mevcut değildir. Bu kattaki ahşap dikme, duvar, tavan, döşeme ve avlu boşluğu gibi özgün mimari elamanların, 1980'li yıllarda sebze ve balık haline dönüştürülürken ve özellikle de son 10 yıl içerisinde gerçekleştirilen dekorasyon amaçlı yüzey kaplamaları (asma tavan, kartonpiyer kaplama vb. uygulamalar) ile kapandığı görülmüştür.

Elimizde, yapının şehir içindeki durumunu gösteren 20. yüzyıl başına ait fotoğraflar bulunmasına karşın, 1940'lı yıllarda çekilmiş, hanın iç mekânını gösterir tek bir fotoğraf dışında başka bir görsel malzemenin olmayışı, özgün iç mekân biçim ve kullanımına ilişkin bilgilerimizin Bülent Çetinor'un makalesindeki yazılı betimlemelerle sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Yine Çetinor'un, yapının "hal"e henüz dönüşmediği ve dolayısıyla özellikle zemin kat düzeyinde -özgün kullanımını değil ama- özgün biçimini henüz kaybetmediği yıllarda (Mayıs 1982) çektiği fotoğrafları da yapının muhtemel biçimini ortaya koymada oldukça önemlidir. Bunun yanında İsmail Özkahraman, Cavit Samsunlu ile Oğuz Velipaşaoğlu gibi yapının farklı kullanım yıllarına tanıklık etmiş kişilerin sözlü anlatıları da dikkate değerdir.²⁹

Çetinor hanın 1949'daki durumunu anlattığı söz konusu çalışmada, ön cepheye sıralanmış dükkânlar arasındaki üç metre genişliğinde, çift kanatlı demir kapılı girişten taş kaplı avluya girildiğinden; girişin karşısındaki ahşap kolonlu yedi aksın, atların, at

29 1940'lı yıllarda Çorum'da Belediye Meclis Üyeliği yapmış olan 1922 doğumlu İsmail Özkahraman, 2004 yılında kendisiyle yaptığımız görüşmemizden iki yıl sonra (2006) vefat etmiştir. Cavit Samsunlu, 1939 yılında Velipaşa Hanı'nı vakıftan kiralarak 19 yıl işleten Hüseyin Samsunlu'nun oğludur. Oğuzhan Velipaşaoğlu ise "Veliyyüddin Ağa Vakfı"nın 1975-1995 yılları arasında mütevelliliğini yapmış, hanın varislerindedir. Vakfın son kuşak mütevellisi ise Şevket Velipaşaoğlu'dur.

arabalarının barınağı olduğundan; girişin solunda, handa kalanların ve çarşı esnafının kullandığı helâ ve depolar yanında geniş bir kahvehanesi bulunduğu bahsetmektedir.³⁰ Yazar, o yıllarda hanın orta avlusuna atların ve at arabalarının yanında zaman zaman özel arabaların da bırakıldığına şahit olmuştur. Ayrıca avlunun bir köşesinden de çevre kasabalara, köylere minibüslerin, yanları yağlı boya resimlerle süslü tahta karoserli, köşeli hatlı küçük otobüslerin hareket ettiğini söylemektedir.

Resim 9. 1940'lı yıllarda Velipaşa Hanı'nın orta avlusu
(Çorum Belediyesi Kent Arşivi'nden)

Cavit Samsunlu, babası Hüseyin Samsunlu'nun Velipaşa Hanı'nı 1939 yılında kiralarak işlettiğinden³¹, aynı zamanda ahır yıkarak garaj haline getirdiğinden ve 30'ar kişilik iki otobüsle yolcu taşımacılığı ve yedi kamyonla da nakliyecilik yaptığından bahsetmektedir.³² 1940'lı yıllarda çekilmiş, hanın iç mekânını gösterir elimizdeki tek fotoğraf, yapının bir süre otogar olarak da kullanıldığı bu yıllara aittir (Resim 9).³³ Fotoğrafta, orta avlunun Batı kanadındaki

altı ahşap direkli sundurmanın -Çetinor'un bahsettiği gibi- otobüslerin yanında binek otomobillerine de barınak olduğu görülmektedir. Ancak at ve at arabalarının bu yıllarda önemini ya da yaygınlığını kaybetmeye başladığı anlaşılmaktadır. Ilıca, bu yıllarda ücret karşılığı kiralanın üst kattaki odalardan bir tanesinin bekleme salonu gibi kullanıldığını, hareket saati gelene kadar yolcuların bu odada bekletildiklerini söylemektedir.³⁴

Çetinor'un 1982 yılında çektiği fotoğraflar, hanın aradan geçen 34 yılda -fiziki yıpranma bir yana- mevcut biçiminden hemen hemen hiçbir şey kaybetmediğini ortaya koymaktadır. Yapı bu yıllarda boştur, muhtemelen depo olarak kullanılmaktadır ve henüz tadilat gerektirecek herhangi bir işleve de sahip değildir.³⁵ Çetinor'un 1949'da altının yazıhane olarak kullanıldığını söylediği otel kısmı da (Anadolu Otel) muhtemel özgün biçimini neredeyse tümüyle korumaktadır (Resim 10).

Resim 10. Han'ın orta avlu boşluğu ile otel kısmının 1982 yılındaki durumu (B. Çetinor'dan)

30 Çetinor, a.g.m., s. 29-30.

31 Bu tarih çalışmanın makale versiyonunda sehven 1930 olarak yazılmıştır.

32 Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 4.

33 Yapının farklı kullanım biçimlerine ilişkin değerlendirmeler için bakınız: Ilıca, a.g.m., s. 512-518.

34 Ilıca, a.g.m., s. 517.

35 Çetinor, 34 yıl aradan sonra Mayıs 1982'de Çorum'a giderek hanın fotoğraflarını çekmiş, resimlerini yapmıştır. Bu sırada han boştur. Plan rölelerini yapmak için Ekim 1982'de tekrar gittiğinde hanın zemin katı sebze ve balık haline dönüştürülmüştür. Bunun için bakınız: Çetinor, a.g.m., s. 27.

İsmail Özkahraman, otelin handan bağımsız, sokak cephesinden bir girişinin olduğunu, bu girişin üç katlı bölümün orta aksı üzerinde yer alan ve günümüzde (2008) dükkân olarak kullanılan yerde olması gerektiğini söylemektedir. Ona göre otelin yok olan ahşap kapısı bu bölümün üst katındaki balkon kapısına çok benzemektedir. Ayrıca hanın sokağa bakan zemin katında, otel girişinin sağında, günümüzde de (2008) dükkânların bulunduğu yerlerde hayvanlar için yem, saman, arpa satan dükkânlar sıralanmaktaydı.³⁶

Çetinor'un han girişinin solunda yer aldığını söylediği kahvehane, Özkahraman'a göre de aynı yerdeydi ve sokağa açılan bir kapısı vardı. Çetinor, handa kalanlar ile çarşı esnafının uğrak yeri olan ve sabahın erken saatlerinden, gece yarısına kadar devamlı geleni gideni olan üç yanı kapalı bu kahvehanenin sedirlerle çevrili olduğunu, hasır sandalyelerde oturulduğunu ve geniş bir ocağının bulunduğunu söylemektedir.³⁷

Özkahraman, zemin katta, girişin solunda -üst kattaki han odaları dışında- bir başka yatakhane varlığından da bahsetmektedir. Ona göre burada, diğer odalardan farklı olarak insanlar peykelerde; yataksız, yorgansız ve yastıksız hasır üzerinde çok ucuza, hanın ahır kısmına bıraktıkları hayvanları için ödedikleri ücrete geceyi geçirebilmekteydiler. Üst kattaki yataklı-yorganlı han odalarının ücreti 5 kuruşsa, konfordan tamamen uzak bu yatakhane konaklamanın bedeli 1 kuruştur.³⁸ Yaz aylarında yataklar tümüyle dolduğunda hanın avlusuna ve geniş odalara yer yatağı da serilmekteydi.³⁹ Özkahraman ayrıca, avlunun kuzey kenarında hiç kesilmeyen oluklu bir çeşmenin

36 İsmail Özkahraman ile yapılan görüşmeden. Özkahraman, hanın çevresinde o yıllarda toplam 11 dükkânın olduğunu söylemektedir.

37 Çetinor, a.g.m., s. 30.

38 İsmail Özkahraman ile yapılan görüşmeden. Özkahraman bu rakamları Han'ın odaları arasındaki konfor ve buna bağlı fiyat farkını örneklemek için vermiştir. Bu yıllarda Velipaşa Han'ında konaklama ücretleri konusunda daha kesin bilgiyi Cavit Samsunlu verir. Samsunlu, o yıllarda Han'ın otel kısmında bir gecelik oda ücretinin 15 kuruş, han kısmında 10 kuruş olduğunu, garaja bırakılan hayvanlar ve arabalar için ise 5 kuruş alındığını söyler. Ayrıca, Velipaşa Han'ının işletmesini yaptıkları yıllarda Çorum'da başka hanların da olduğunu, ancak buralarda daha çok köyden gelip günübirlik işini halledemeyen köylülerin kaldığını ve gecelik konaklama ücretlerinin ise 1 kuruş olduğunu belirtir. Bunun için bakınız: Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 4, 11. Burada Velipaşa Han odaları arasındaki müşteri profili ve konfora bağlı ücret farkı ile o yıllarda Çorum'daki diğer hanlarla Velipaşa Hanı arasındaki önem derecesinin konaklama ücretleri üzerinden okunabilmesi ilginçtir.

39 Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 11.

bulunduğunu, neredeyse tüm arasta esnafının o yıllarda su ve tuvalet ihtiyacını buradan karşıladığını da söylemektedir.⁴⁰

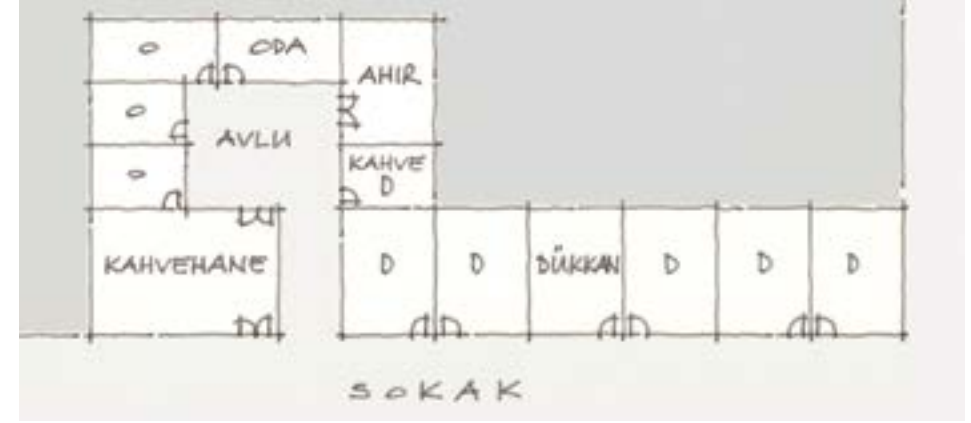
Velipaşa Hanı'na ait H. 1303 tarihli ek vakfiyede geçen "... Bahçevan oğlu Kahvesi denmekle meşhur ve sınırları yazılı belge ile belirtilen bir kahvehane ve içinde bir küçük oda ve bitişiğinde üç oda, bir ahır ve bir mikdar avlusu bulunan kahvehane ile diğer hizası ve bitişiğinde olan altı dükkân ve bunların üzerine ilave ederek yeniden inşa ettiğim üst katında kırk üç, alt katında on altı olmak üzere toplam elli dokuz oda ve bir kahvehane, iki ahır, on dükkân, bir miktar avlu ve ikişer kanad iki sokak kapısı bulunan Veliyyüddin Paşa Hanı demekle bilinen bir hanı bundan önce vakfeyletiğim sınırları belirtilen arsa üzerindeki evvelki binaya ilave edilen adı geçen han ki..." ifadesi hanın özgün fiziki yapısını genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Ancak burada tanımlanan mülkün bugünkü Velipaşa Han'ını ne kadar yansıtıp yansıtmadığı sorusu bir yana, eski mülke yapılan ekler için kullanılan "...ve bunların üzerine ilave ederek yeniden inşa ettiğim..." ifadesi daha önemli bir soruyu akla getirmektedir. Buna göre, bu ifade ilk vakfiyede belirtilen mülkün fiziki yapısı bozulmadan yanına yapılan bir eklemeyi ifade ediyor olabilir mi? Ya da bir başka deyişle günümüzdeki (2008) Velipaşa Hanı eski "Bahçevanoğlu Kahvehanesi" yıkılmadan yanına (ya da üzerine) inşa edilmiş olabilir mi? Yoksa önceki mülk için düzenlenmiş vakıfnamenin sürekliliğini sağlamak için böyle bir ifade kullanılmış olabilir mi?

En genel anlamda 19. yüzyılın sonunda Çorum civarında yaygın olarak uygulandığını bildiğimiz ahşap karkas sistemli bir yapım tekniği dikkate alındığında, mevcut bir yapının üzerine, eski yapının mevcut fiziki yapısı korunarak ek yapılması -küçük müdahaleler dışında- pratik olarak mümkün görünmemektedir. Bütün yapım güçlükleri zorlanarak böyle bir müdahale gerçekleştirilmiş olsa dahi yapılan eklerin -büyük bir olasılıkla- yapı üzerinden ayırt edilebilmesi gerekir. Kaldı ki, günümüzdeki (2008) fiziki yapısı dikkate alındığında Velipaşa Hanı'nın plan şeması bir yana sokak yüzeyine yansıyan cephe kompozisyonunda

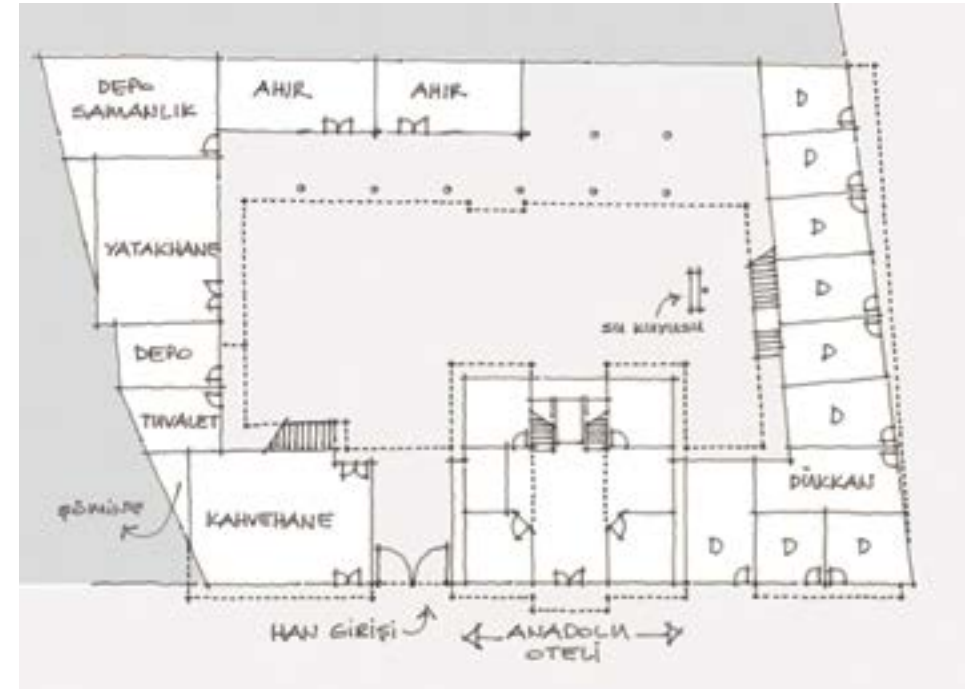
40 İsmail Özkahraman ile yapılan görüşmeden. Bu çeşmeye ilişkin yeni bir bulgu ve değerlendirme için çalışmanın "Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler" bölümüne bakılabilir.

böylesi konstrüktif bir ekin izlerine rastlanmadığı gibi aksine son derce özgün, iyi planlanmış bütüncül bir cephe kompozisyonu da sergiler. Öte yandan söz konusu ifadeden yola çıkarak, ilk vakfiyede belirtilen mülkün fiziki yapısı bozulmadan “üzerine” bugünkü (2008) Velipaşa Hanı’nın inşa edildiğini düşünmek, ilk vakfiyede belirtilen bir kahvehane ile bitişiğinde üç oda, bir ahır, altı adet dükkân ile “bir miktar avlu”nun, kendi özgün mekânsal dizilimleri ile korunmuş olmalarını gerektirir. Oysa günümüze (2008) ulaştığı biçimiyle Velipaşa Hanı’nın plan şeması da, genel kompozisyona ters düşen, “ek” olarak yorumlanabilecek sıra dışı bir uygulamanın izlerini taşımamaktadır. Yapı küçük müdahaleler dışında tüm detaylarında baştan planlanmış ve gerçekleştirilmiş bir inşaat sürecini sergiler.

Ancak öte yandan, “Bahçevanoğlu Kahvesi” olarak tanımlanan mülk ile bunun üzerine eklemlendiği bugünkü (2008) Velipaşa Hanı’nın sokakla ilişkili parsel düzeni ve sınırları dikkate alındığında, mülk içerisinde adı geçen dükkânların sokak üzerine sıralandıkları, mülke ismini veren kahvehanenin sokağa cephesi olduğu ve buna bitişik olan odalar ile ahırın ise “bir parça avlu” etrafına dizildikleri düşünülebilir (Resim 11). Dolayısıyla “üzerine ilave” yapılan Bağçevanoğlu Kahvehanesi’nin söz konusu mekânlarla birlikte oluşturduğu muhtemel mekânsal dizilim şeması ile aynı birimlerin yer aldığını bildiğimiz bugünkü (2008) Velipaşa Hanı’nın zemin kat düzeyindeki mekân dizilimleri şaşırtıcı biçimde örtüşmektedir (Resim 12). Bu durumda ek vakfiyede geçen “...ve bunların üzerine ilave ederek yeniden inşa ettiğim...” ifadesi daha fazla anlam kazanmaktadır: Buna göre Veliyyüddin Paşa, Velipaşa Hanı’nı yaptırırken eski Bağçevanoğlu Kahvehanesi’ni yıktırması, yeni kahvehane ile dükkânların konumu ve dizilişini koruyarak yeniden inşa ettirmiştir. Dolayısıyla yeni yapı, zemin kat düzeyindeki görünümünü -en azından dizilimini- neredeyse tümüyle koruması nedeniyle bu şekilde ifade edilmiştir.

Resim 11. İlk vakıf kaydına göre “Bağçevanoğlu Kahvehanesi”nin muhtemel plan şeması (Şema: Ö. İ. Tuluk)

Resim 12. Velipaşa Hanı ve Anadolu Otelinin muhtemel özgün zemin kat planı (Restitüsyon: Ö. İ. Tuluk)

Ek vakfiyede “Veliyyüddin Paşa Hanı denmekle bilinen” yapı, “üst katında kırk üç, alt katında on altı olmak üzere toplam elli dokuz oda ve bir kahvehane, iki ahır, on dükkân, bir miktar avlu ve ikişer kanad iki sokak kapısı”ndan oluşmaktadır. Burada verilen birimler ile sayılarının, oda adetleri dışında Velipaşa Hanı’nın özgün mekân elemanlarını tümüyle yansıttığı söylenebilir. Orijinal durumunda varlığından haberdar olduğumuz kahvehanenin yerinde günümüzde (2008) dükkânlar vardır. İki ahır ise hanın garaj olarak kullanıldığı yıllarda yıkılmıştır. Vakfiyede belirtilen on dükkân ise, köşk bölümünün bitişiğinden başlayarak doğu cephesinde üç, kuzey cephesinde ise yedi adet olmak üzere hanın komşu olduğu iki sokak yüzeyine sıralanıyor olmalıdır. Bugün ise (2008) hanın doğu cephesi üzerinde sekiz dükkân vardır. Kuzey cephesi önüne ise sonradan dükkânlar eklenmiştir. “İkişer kanad iki sokak kapısı” ifadesi ise biri han, öteki ise “Anadolu Otelı”nin günümüzde (2008) yerinde dükkân bulunan çift kanatlı giriş kapısını ifade ediyor olmalıdır.

Vakfiyede belirtildiğinin aksine günümüzde (2008) hanın üst katında kırk üç değil -köşk bölümünün üçüncü katındaki odalar da dâhil edilirse- toplam otuz beş oda vardı.⁴¹ Ancak güney merdiveninin ara sahanlığında yer alan basık tavanlı küçük oda ile tuvalet ve banyo için ayrılmış mekânların da birer oda olarak kabul edilmiş olabileceği düşünülürse sayı kırk ikiyi bulur. Alt katında olduğu belirtilen odalar ise daha önce bahsi geçen tadilatlarla ortadan kalkmış olmalıdır. Bu kattaki odalardan doğu ve kuzey yöne bakanlar dış cephelere, batı ve güney yönde bitişik parsellere bakanlar ise koridora açılan pencerelerden aydınlanırlar. Yaklaşık aynı büyüklükteki odaların hemen tamamında soba için bacalar ile lambalıklar standarttır. Yine her odada, duvar yüzeylerini dolaşan ahşap kuşaklar üzerinde metal tel askılar dikkat çekicidir. Ancak Cavit Samsunlu’nun söylediğinin aksine her odasında tuvalet ve banyo olmadığı gibi, sonradan kaldırılmış olabileceği düşünülse dahi, böyle bir düzenlemeyi olanaklı kılacak esnek bir planlama da söz konusu değildir.⁴² Bu katta, ikiye ayrılarak günümüzde de (2008) aynı işlevini sürdüren bir tuvalet ile kuzey koridorun batı ucunda bir ocak; arkasında, odunluk olduğu anlaşılan küçük bir oda

ile hemen yanı başından çatı arasına çıkan kapaklı bir merdiven vardır. Ilıca, konumu nedeniyle handa kalanların bu ocaktan aldıkları ateşle kendi odalarındaki sobaları yaktıklarını belirtmektedir.⁴³

Orta avluyu çepeçevre saran bir revakla buraya açılan odalardan oluşan Han’ın üst katı ise neredeyse tümüyle özgün biçimini korumuştur. Mevcut parsel sınırlarını kullanarak kuzey-güney eksenini üzerinde yaklaşık dikdörtgen bir çerçeve oluşturan yapının doğu kanadı üzerine oturtulmuş köşk kısmı, -hanın iki katlı diğer bölümlerinin aksine- üç katlı kitlesi ve kendi içerisinde farklı bir şema oluşturan plan kurgusuyla yapıya marjinal bir nitelik katan en önemli unsur görünümündedir. Zamanla “Anadolu Otelı” olarak da anılacak bu bölüm, -her üç katta da- batı ucunda çift kollu bir merdivenin yer aldığı bir orta sofa ile dört köşesine yerleştirilmiş odalardan oluşur. Bu bölüm bu biçimiyle geleneksel bir Çorum evinden hiç de farklı bir görünüm sergilemez. Aksine yapıyı, ortaya koyduğu plan şeması yanında cephe kurgusu ve detayları ile geleneksel bir erken 20. yüzyıl Çorum evi ya da konağından ayırmak neredeyse imkânsızdır. Dahası, plan şemasından, tavan biçimine; pencere oran ve kompozisyonundan, çift kollu merdiven kullanımına; alçı bezemelerinden, süslü ahşap giriş kapılarına kadar geleneksel Çorum evlerine olan bu sadakat, yapının kuzeydoğu köşesindeki mevcut dört odanın sonradan oluşturulduğuna ilişkin güçlü izlerin okunabilmesine de olanak sağlar. Buna göre:

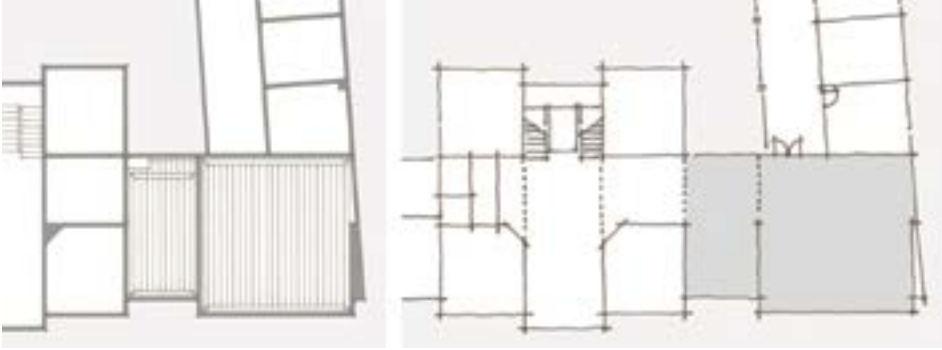
1. Üç katlı köşk kısmıyla doğrudan ilişkili bu bölümün revaklı han odalarından çift kanatlı bir kapıyla ayrılmasından otel kısmının işlevsel bir uzantısı olduğunu anladığımız ve geniş bir koridorun Batı kanadı ile kuzey ucu üzerine dizilmiş dört odadan oluşan bu bölümün özgün biçimini yansıtmadığı, başta ahşap tavan düzeninden kolaylıkla anlaşılmaktadır. Geleneksel Çorum evlerinde de sıkça rastladığımız, her oda ya da birimin tavan biçim ve kompozisyonunun kendi çeperi içerisinde kurgulandığı standart uygulamaya bu dört oda ve koridorda rastlanmaz. Bir başka deyişle bu dört oda ile koridorun tavan düzeni, daha geniş bir tavan yüzeyinin parçası görünümündedir. Bu odaların, bir çerçeve içerisinde yerleştirilmiş ve doğu-batı yönünde dizilmiş

41 Çetinor da üst kattaki oda sayısını 35 olarak verir. Bunun için bakınız: Çetinor, a.g.m., s. 29.

42 Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 11.

43 Ilıca, a.g.m., s. 520.

çıtarlar ile alçı silmelerden oluşan tavan kompozisyonu, odaların bazı duvarlarıyla kesintiye uğrar. Buna göre, izlerini takip edebildiğimiz tavan kompozisyonu dikkate alındığında bu bölümün, kuzeydeki kare ve daha geniş, bitişiğindeki dikdörtgen ve daha dar olmak üzere sadece iki birimden oluştuğu anlaşılmaktadır (Resim 13).

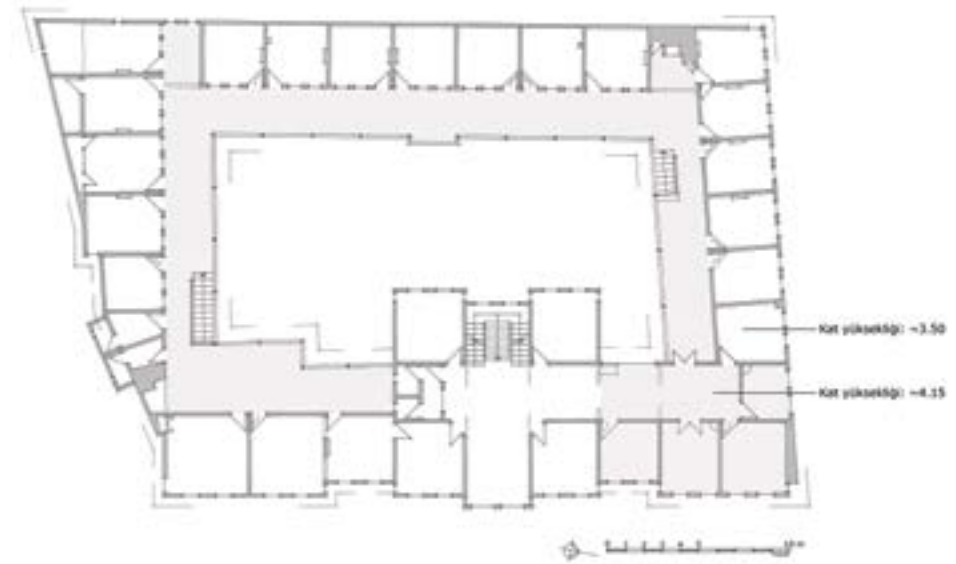

Resim 13. Han'ın kuzeydoğu köşesindeki bölümün özgün tavan ve mekân biçimi (Restitüsyon: Ö. İ. Tuluk)

2. Öte yandan Han'ın oda ve revak yükseklikleriyle geleneksel Çorum evlerinin oda ve sofa yüksekliklerinin şaşırtıcı biçimde aynı değeri vermesi, yukarıda altı çizilen Çorum evlerine olan sadakatın ancak bir başka boyutu olarak açıklanabilir. Buna göre geleneksel Çorum evlerinin hemen her odası için neredeyse standart olan yaklaşık 3.50 m.lik yükseklik, han odaları için de geçerlidir. Hanın revaklı koridorundaki 4.15 m.lik yükseklik ise Çorum evlerinin üst kat sofa yüksekliğiyle eşdeğerdedir. Aynı yükseklik değerinin hanın köşk kısmının üst kat sofasında da görülmesi, güçlü biçimsel paralellikler sergileyen geleneksel Çorum evleri dikkate alındığında şaşırtıcı değildir. Ancak asıl ilginç olan, özgün durumunun günümüzdeki (2008) biçimini yansıttığı konusunda şüphelerimiz olan hanın kuzeydoğu köşesindeki bölümde görülen 4.15 m.lik kat yüksekliğidir. Geleneksel evlerde sofa, Velipaşa Hanı'nda ise koridor gibi ortak kullanım alanlarında uygulanan bu kat yüksekliği değerinin hanın bu bölümünde de görülmesi, günümüzde kişisel kullanım alanlarının yani odaların sıralandığı birimlerin aksine

bu bölümün ortak kullanıma yönelik bir işlev için planlanmış olabileceğini düşündürmektedir (Resim 14).

3. Genel bir uygulama olarak geleneksel Çorum evlerinde pencere dizileri ile küçük çıkmalar yapının cephe kompozisyonunu oluşturur. Cepheye yansıyan bu pencereler, her odanın iç duvar yüzeyi dikkate alınarak eşit aralıklarla ve simetrik bir düzen içerisinde yerleştirilirler. Bunun anlamı, cephe kompozisyonunun önemli bir ögesi olan pencere diziliminin dış cephe yüzeyinin bütüncül boyutları değil odaların kendi iç duvar yüzeyleri dikkate alınarak yerleştirilmesidir. Geleneksel Çorum evleri için neredeyse değişmez olan bu kural, oda dizilimlerinin yapının dış cephe kurgusundan rahatlıkla okunmasına da olanak sağlar.

Resim 14. Han'ın 3.50 m. ile 4.15 m. arasında değişen kat yüksekliklerinin mekânsal dağılımı (Çizim: Ö. İ. Tuluk)

Velipaşa Hanı'nın tüm odaları için de sıkı sıkıya uygulanmış bu kural, yapının kuzeydoğu köşesindeki bölümün özgün mekân kullanımını yansıtmadığı savını destekleyen ipuçlarını ortaya koyar. Nitekim doğuya bakan yüzeyinde simetrik bir cephe kompozisyonu

gösteren yapının güneydoğu köşesindeki oda pencereleri iç duvar yüzeyinde simetrik bir dizilim sergilerken, -günümüzdeki (2008) biçimiyle- kuzeydoğu köşesindeki iki odada ise asimetriktir. Bu iki odaya açılan toplam dört pencerenin yapının cephesine eşit aralıklarla yansımaları, bu mekânın aslında tek bir oda olarak planlandığını kesin olarak ortaya koymaktadır.

4. Hemen her odanın duvar yüzeylerini dolaşan ahşap kuşakların, yüzeylerinde bunların görülmediği bazı duvarlarla kesintiye uğraması da, bu duvarların sonradan eklendiklerine delil olarak gösterilebilir.

Özetlemek gerekirse, yukarıda yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında, hanın otel kısmının işlevsel bir uzantısı olduğunu anladığımız kuzeydoğu köşedeki bölümün, bugünkü (2008) görünümünün aksine sadece iki bölümden oluştuğu kesin olarak söylenebilir. Ancak kesin olmayan, bu iki birimin birbirlerinden duvarlarla ayrılıp bağımsız iki mekân gibi kullanılıp kullanılmadığı ve her iki durumda da nasıl bir işlevi karşıladıkları sorularına verilecek yanıtlardır. Ancak yine de, -köşk kısmının bitişiğinde yer alan küçük bölüm değil ama- köşedeki geniş mekânın otel sakinlerinin toplu olarak kullandıkları bir salon işlevi görmüş olabileceği yorumu yapılabilir.

Öte yandan burada, küçük bir odaya açılan çift kanatlı gösterişli ahşap kapı ise, İsmail Özkahraman'ın üst kat balkon kapısına benzediğini söylediği, otelin -sonradan dükkâna dönüştürülerek iptal edilen- giriş kapısı olmalıdır. Eğer bu tahmin doğru kabul edilirse, bu, yoğun bir ticaret alanı içerisinde kalan Han'ın dükkân elde etme uğruna, hanın içinden de olsa alternatif bir başka girişi de zaten var olan otel girişinin kaldırılmasında bir sakınca görülmediği anlamına gelebilir. Dolayısıyla anıtsal denebilecek bu kapının yerinden sökülerek takıldığı üst kattaki bu küçük odanın, muhtemelen idare ofisi olarak kullanılan ve her iki yanındaki odaların zemin katın giriş boşluğu ile birlikte dükkâna dönüştürülmesi nedeniyle, aynı amaç için kullanılmış olabileceği söylenebilir. Diğer taraftan, özgün kapı boşluğunun -hanın diğer odalarında olduğu gibi- revaklı koridora açıldığını duvar yüzeyindeki

izlerden anladığımız kuzey koridorun doğusundaki son odanın, Han'ın kuzeydoğu bölümüyle sonradan açılan bir kapıyla ilişkilendirilmesi ise Han'ın daha yüksek ücretli ve belki de yetersiz görülen otel kısmının oda sayısını artırmaya yönelik olmalıdır.

Bu noktada dile getirilmesi gereken son ve oldukça önemli bir başka konu ise, ek vakfiyede geçenle, -yukarıda yapılan değerlendirmelerle ortaya konulan- günümüzdeki (2008) yapının özgün durumundaki birbirini tutmayan üst kat oda sayılarıdır. Buna göre, ek vakfiyede 43 olarak belirtilen üst kat oda sayısı bugünkü (2008) yapının özgün durumu dikkate alındığında en fazla 39 olabilir. Bu durumda şu soruya verilecek yanıt, günümüzdeki (2008) yapının geçirdiği muhtemel fiziksel değişimin daha da netleşmesi ve belki de yeniden tarihlendirilmesi için son derece hayati bir öneme sahiptir: Buna göre, yapıya ait söz konusu ilk vakfiyede belirtilen mülkün bugünkü (2008) yapıyı yansıtmadığı kesin olmakla birlikte acaba ilkine ek olarak düzenlenen ikinci vakfiyede tanımlanan yapı da bugünkü (2008) Velipaşa Han'ı olmayabilir mi?

Yapının üzerinde yer alan H. 1330 / M. 1911–12 tarihi⁴⁴, Mustafa Tütüncü'nün anılarından öğrendiğimiz Çorum'da 1913 yılında çıkan çarşı yangınında yapının tümüyle yandığı bilgisi ve birbirini tutmayan üst kat oda sayıları, bu iddianın ciddiye alınması gereğini ortaya koymaktadır. Bu durumda, çeşitli kaynaklarda yapının geçirdiği yangından sonra “aslına uygun olarak” yeniden inşa edildiği iddiası ise geçerliliğini yitirmektedir. Bunu destekleyen bir başka önemli tespit de Han'ın özellikle üç katlı otel kısmında gözlenen ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmaya başlayan, ikinci kuşak geleneksel ev ve konaklarla güçlü paralellikler sergileyen plan şemasının varlığıdır. Dolayısıyla bugünkü (2008) Velipaşa Han'ının, vakfiyede geçen mülklerle birlikte aynı yerde inşa edilen -en az- üçüncü yapı olduğu iddia edilebilir ve bunun inşa tarihi ise halen yapı üzerinde okunabilen 1330 tarihi olmalıdır.

44 Bu tarihe ilişkin yeni bir değerlendirme için çalışmanın “Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler” bölümüne bakılabilir.

İNŞA EDİLDİĞİ YILLARDA VELİPAŞA HANI - ANADOLU OTELİ

Çorum, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bölgesel ve kentsel nüfus ile özellikle ekonomik yapısındaki hareketlilik nedeniyle Osmanlı idari kademelenmesinde farklı düzeylerde örgütlenme biçimi göstermiştir. Kent, ilk nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılına kadar Eyalet-i Rum'a bağlı bir sancak merkezi, bu tarihten Teşkilatı Vilayet Kanunnamesi'nin çıkarıldığı 1864 yılına kadar ise “sancak merkezi” ile “kaza merkezi” arasında gidip gelen bir yapılanma içerisinde yer almıştır. Bu tarihten sonra ise bölgesel ve kentsel nüfus ile ekonomik yapısı dikkate alınarak bir alt kademe olan “kaza merkezliği”ne düşürülmüştür. Ancak 19. yüzyıl sonunda ihracatın yanı sıra endüstrileşmiş Avrupa ülkelerinin işlenmiş mallarının Anadolu pazarına giriş kapısı olan Samsun limanını, Çorum üzerinden güneyde Kayseri'ye, batıda ise Ankara üzerinden Konya'ya bağlayan yolun önem kazanması ve transit ticaretin gelişmesiyle kentte ekonomik yaşamın yeniden canlandığı ve dolayısıyla 1891 yılında yeniden “sancak merkezliği”ne yükseltildiği görülmektedir.⁴⁵

Resim 15. Bülent Çetiner 1949 yılında geldiği Çorum'dan edindiği fotoğrafta, “Anadolu Oteli”nde kaldığı odayı işaretlemiştir (B. Çetiner'dan)

⁴⁵ Aktüre, S. (1981) “19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum”, Çorum Tarihi, der. 5. Hitit Festivali Komitesi, 123–168, (?), s. 123-125.

Bu yıllar, transit ticaret yanında dericilik, dokumacılık, bakırcılık ve demirciliğin ve özellikle de “cehri”⁴⁶ ticaretinin kentin ekonomik yapısındaki gelişim için oldukça önemli bir iş kolu haline geldiği yıllardır. 1830'lardan sonra Anadolu'daki üretimin Avrupa pazarlarına egemen olduğu “cehri” üretiminin, 1868'den sonra en yoğun yapıldığı bölge -Çorum'un da içinde bulunduğu- Yeşilirmak vadisidir. 19. yüzyıl sonunda bu bitkinin üretim ve ticaretinin kentte oldukça yaygın hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu yıllarda bir evin yıllık harcamasının 4-5 altın lira ile karşılanabildiği düşünüldüğünde kentteki en küçük mülk sahibinin bu yoldan yıllık kazancının 30–40 altın lirayı bulması, bu ticaretin yaygın hale geliş nedenini yeterince açıklamaktadır.⁴⁷

Gerek transit ticaretin, gerekse de başta cehri ticareti olmak üzere farklı iş kollarının bu dönemde gelişim göstermesi kentin fiziksel yapısını da etkilemiş görünmektedir. 19. yüzyıl sonunda belirgin biçimde canlanan ticaret hayatına paralel olarak dükkân ve ticarethanelerin sayısının arttığı ve kentteki ticari sermaye birikimine koşut 1890 yılında ilk Ziraat Bankası şubesinin açıldığı görülmektedir. Yine bu dönemde bugünkü Saat Kulesi çevresinin kentin en büyük camisi (Ulu Camii), Hükümet Konağı, esnafçarşıları, tüccar mağazaları, pazar yeri, kahvehaneler, dükkânlar ve hanlar ile bulunduğu bölgede pazar yeri ve transit ticaretin merkezi olma özelliklerini gösterdiği dikkati çekmektedir.⁴⁸

İşte Velipaşa Hanı'nın inşa edilişi, transit ticaretle birlikte cehri tarımının da canlandığı Çorum'daki ticari aktivite ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kent içi konaklama mekân gereksinimiyle doğduğu söylenebilir. Böyle bir gereksinimin ortaya çıkışı söz konusu yapıya ilişkin vakfiyelerden de ilginç biçimde izlenebilmektedir. Buna göre 1866 tarihli ilk vakfiyede “Bağcevanoğlu Kahvehanesi” olarak isimlendirilen mülk, sıradan bir kahvehane yapısının ötesinde kiralık odalara da sahiptir.⁴⁹ Anlaşılan o ki yapı küçük çaplı bir han binası

⁴⁶ Cehri, üzüme benzeyen meyvelerinin boya yapımında kullanıldığı bir bitkidir.

⁴⁷ Aktüre, a.g.m., s. 132–133.

⁴⁸ Aktüre, a.g.m., s. 145–146.

⁴⁹ Söz konusu vakfiyede konuya ilişkin şu ifade geçmektedir: “...mezkr odalar ve dükkânlar beher sene yed-i mütevellî ile i'car olunup hâsıl olan ribh-ü nemâsından...” Anlamı; “Belirtilen odalar ve dükkânlar her sene mütevellî tarafından kiraya verilip hâsıl olan gelirinden...” Bunun için bakınız: İlica, a.g.m., s. 527–531.

gibi kullanılmıştır.⁵⁰ Aslında bu tür kahvehanelerin konaklama amaçlı kullanımları Anadolu'da hiç de şaşırtıcı değildir. Özellikle kasaba ve köylerde, çoğunlukla üst katlarında misafirlerin ağırlandığı odaların bulunduğu kahvehaneler 20. yüzyılın ortalarına kadar işlevlerini sürdürmüşlerdir. Bülent Çetinor, 1940'lı yılların sonunda, Ankara'dan Çorum'a Çerikli İstasyonu üzerinden gidilip gelindiğini, küçük ara istasyona gelen otobüs ve minibüslerin postayı ve yolcuları yandaki salaş kahvehaneye bıraktığını, iskemle üzerinde 25 kuruş, üstteki tek odada, üç katlı ranzalarda ise 1 liraya yatılıp trenin beklendiğinden bahsetmektedir.⁵¹

Ancak bu yıllarda kenti transit ticarete bir durak olarak kullanmaya başlayan tüccarlar ile özellikle cehri tarımı yapan ve ürettikleri malı kentteki aracı tüccara getiren köylünün kısa süreli barınabileceği -ve gittikçe de artan- mekân gereksinimini gören Veliyyüddin Paşa, sadece üç odadan oluşan bu ilk yapının yerine daha büyük bir han inşa etme gereğini hissetmiş ve 59 odalı Velipaşa Hanı'nı inşa ettirmiştir.⁵² İlk yapının büyük bir olasılıkla 1880'li yılların hemen başında inşa edildiğini vakıf kaydından anladığımız yapının, günümüzde üzerinde okunan H. 1330 / M. 1911-12 tarihi ilk bakışta önemli bir tamirat geçirmiş olabileceğini düşündürmektedir.⁵³ Ancak yapının bu yıllardaki bir çarşı yangınında tümüyle yandığı bilgisi, günümüzdeki yapının vakfiyede geçen yapı olmadığını göstermektedir. Söz konusu vakfiyede belirtilen, üst kattaki 43 oda sayısına karşın günümüzdeki yapıda sadece 39 odanın varlığı bu görüşü daha da desteklemekle birlikte yapının aslına uygun olarak yeniden inşa edildiğine ilişkin iddiayı da çürütmektedir. Ancak yine de günümüzdeki yapının içerdiği mekânsal birimler ile söz konusu vakfiyede belirtilenlerin neredeyse tümüyle örtüşmesi en azından bu açıdan yapının aslına sadık kalınarak yeniden inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Vakıf kaydındakiler

50 Nitekim H. 1255-1264 tarihli Şer'iyye Sicili'nde "Bahçevanoğlu Hanı"ndan bahsedilmektedir. "Bahçevanoğlu", her ne kadar ilk vakfiyede "kahvehane" olarak kaydedilmişse de, söz konusu ilk yapının varlığını vakfiye tarihinden (H. 1283) yaklaşık 20 yıl daha geriye götürmektedir.

51 Çetinor, a.g.m., s. 27.

52 Yapıya ilişkin sınırlı sayıda ve çoğunluğu nostaljik içerikli yazıların bazılarında hanın bulunduğu alanın orman olduğu, bir orman yok edilerek inşa edildiği gibi bilgiler, -herhangi bir kanıtlama çabası gerektirmeyecek kadar- gerçeklikten uzaktır.

53 Bu tarihe ilişkin yeni bir değerlendirme için çalışmanın "Hana İlişkin Bazı Yeni Tespitler ve Değerlendirmeler" bölümüne bakılabilir.

dışında bu "ikinci" yapının fiziksel durumuna ilişkin elimizde hiçbir bilgi mevcut değildir.

Geçirdiği olası başka küçük yangınlar ve onarımlar dışında, aynı yerde yeniden inşa edilen "üçüncü" yapı olduğunu anladığımız günümüzdeki Velipaşa Hanı'nın özgün kullanım ve biçimine ilişkin bilgiler, uzun süre sönük bir taşra kasabası olarak kalmış ortalama bir Anadolu kentinin 20. yüzyıl başındaki ticari ve sosyal yapısı yanında dönemin düşünce yapısını yansıtan ilginç ipuçlarını da barındırır. Her şeyden önce, özgün durumunda var olduğunu bildiğimiz hanın kahvehanesi, benzerlerinde olduğu gibi dönemin sosyal hayatını ve toplum yapısını en iyi yansıtan mekânların başında gelmektedir.

Kahvehanenin en erken tarihli kullanım biçimine ilişkin bilgileri Çetinor'dan öğreniyoruz.⁵⁴ Yazar, avludaki kahvehanenin handa kalanların ve çarşı esnafının kullandığı tipik bir toplantı yeri olduğunu, sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar devamlı geleni gideni olduğunu, çepeçevre sedirlerde, hasır sandalyelerde oturulup bitmek tükenmek bilmeyen konuların dile getirildiğini belirtmektedir. Duvarlarını Atatürk fotoğrafları, hamasî resimler, eski yazılar, askerlik anılarını yansıtan fotoğrafların süslediği kahvehanenin geniş ocağının uzun kış mevsiminde gece gündüz yandığını, ancak son zamanlarda ortaya kurulan büyük bir soba ve sobadan alınan kor ateşiyle yakılan mangallarla üç yanı kapalı kahvehanenin ısıtıldığını söylemektedir. Kahvehanenin girişinin sağında, birkaç basamakla çıkılan kürsüye benzer yüksek bir yerde zamanın nüktedanlarının, sözü sohbeti zevkle dinlenen ünlülerinin fıkralar, hikâyeler anlattıklarından, ney ve bağlama ile musiki şöleni verildiğinden, zaman zaman da Mevrit okutulduğundan bahsetmektedir.

Yapıyı benzerlerinden daha farklı bir sınıfa sokan ve son dönem Osmanlı han mimarisi içerisinde ona marjinal bir nitelik kazandıran en önemli unsur, -plan kurgusuyla da yapının diğer bölümlerinden ayrı tutulmuş- "Anadolu Otel"i olarak anılan üç katlı bölümün varlığıdır. Her

54 Çetinor, a.g.m., s. 30.

şey bir yana “han” gibi geleneksel bir konaklama yapısının içerisinde “otel” olarak tanımlanan ve modern dünyanın aynı işlevli ancak daha “asri” bir mimari ögesinin bu dönemde, böyle bir yapıyla ortaya çıkması dikkat çekicidir. 1930’ların genç Türkiye Cumhuriyeti’nde modernleşme sürecinin önemli mimari duraklarından olan ve modern yaşam biçiminin doğurduğu “modern ev” imajını şekillendiren rüzgârın Çorum’da, geleneksel Velipaşa Hanı’nın içerisinde bir “otel” yapısının oluşumuna zemin hazırladığı düşünülebilir. Ancak burada, genel mimari kurgusuyla da eskiyi sürdüren “han” odaları ile “otel” bölümünün aynı yapı içerisinde bir arada yer alması, bu yapı tipinin modernleşme sürecinde bir ara adımı temsil etmesi yanında, farklı ekonomik ve sosyal tabakalar için inşa edilmiş olabileceğini de düşündürmektedir. Bir başka deyişle, böyle bir han yapısının içerisinde “otel” olarak nitelendirilen ayrı bir bölümün varlığına gereksinim duyulması, özellikle toplumsal statü ve -tabii ki- ekonomik düzey bakımından seçkin denebilecek konukların ağırlanması amacını taşıyor olmalıdır.

Bülent Çetinor’un 1949 yılında stajyer bir mimarlık öğrencisi olarak geldiği Çorum’da yaşadığı bir olay, han ile otel bölümünü kullananların sınıfsal ayrımları ve hiyerarşik durumları bakımından çarpıcı bilgiler verir. Yazar, bu yıllarda ilk kez geldiği Çorum’da Velipaşa Hanı’nın caddeye bakan bir odasına⁵⁵ yerleşmiştir (Resim 15):

“...Hanın cadde üzerindeki odasında, her yıl yaz aylarında 15 günlüğüne ismini şimdi hatırlayamadığım bir Çorum milletvekili bey kalıyormuş. Kendisi gelmediği için bana bu odayı ayırmışlardı. Bir iki gün sonra eşyalarımı çıkartmışlar, hanın avlusuna bakan küçük odalardan birine taşımışlardı. 185 kuruşluk bu güzel odayı tetkik için Çorum’a gelen milletvekillerine vermişlerdi. Bir tarafta genç bir çocuk, karşısında tek partili dönemin milletvekili... Han idarecileri tabii ki eski müşterilerini, milletvekillerini hoş tutacaklardı...”⁵⁶

Konukların toplumsal statülerine göre han ya da otel bölümünde ağırlanmalarına karşın, han bölümündeki odalar ile otel bölümündekilerde -şaşırtıcı biçimde- belirgin bir konfor düzeyi farkı görülmez. Her iki bölümdeki odalarda lambalıklar, duvarlarda ahşap kuşaklar (sandalye çakması), askılıklar ile soba bacaları standarttır. Otel bölümünün son katında, güney kanattaki iki oda arasında kalan tuvalet dışındaki küçük odanın banyo olduğu görüşü doğru kabul edilirse⁵⁷, tek konfor farkı bu mekânın varlığıyla sınırlıdır. Bunun dışında her iki bölümde de tuvaletler, bulundukları bölümlerin ortak kullanım alanları içerisinde yer alırlar. Ancak konfor koşullarına doğrudan katkı sağlamasa da, üç katlı otel kitlesinin, yapının komşu olduğu iki sokaktan daha işlek olan üzerindeki kola yerleştirilmiş olması; han dışında ayrı bir otel girişinin bulunması; otel bölümünün doğruya bakan odalarının ana sokağa, batıdakilerin ise doğrudan avluya bakması; hanın bazı büyük odalarında -ve belki de tüm odalarında- oteldekilerin aksine birden fazla insanın konaklayabileceği yatak düzenine sahip olması gibi farkların olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Bunun yanında, sonradan yapılan tadilatlarla dört ayrı odaya dönüştürüldüğünü söylediğimiz otel kitlesinin kuzeyindeki geniş bölümün (odanın) otel sakinlerinin kullandıkları bir salon olduğu düşünülürse, banyonun varlığına bağlanan han ile otel arasındaki yegâne konfor farkına bu mekânı da eklemek gerekir. Zemin katta, çoğunlukla handa kalanların bir araya geldiği bir kahvehane bulunmasına karşın, otel bölümünde hemen hemen aynı amaç için ayrılmış böyle bir mekânın varlığı, yine toplumsal statüye bağlı değişen kullanıcı profiliyle açıklanabilir. Çorum eşrafına ait bazı konakların “hanedan odaları” denen selamlıklarının kullanım biçimleri böyle bir sınıfsal fark gözetiminin bir başka örneğini sergiler. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, halkın gittiği kahvehanelere gidemeyen / gitmeyen “yüksek tabaka”dan kimselerin yatsı namazı sonrası bu odalarda bir araya geldiklerini ve bazı siyasi kararlar aldıklarını söylemektedir.⁵⁸

55 Çetinor, otel kısmının üst katında, Güneydoğu köşedeki odaya yerleşmiştir. O yıllarda edindiği, hanı gösterir siyah-beyaz bir fotoğrafta kaldığı odayı işaretlemiştir.

56 Çetinor, a.g.m., s. 28.

57 Böyle bir görüş Ilıca’ya aittir. Bu iddianın doğruluğunu, söz konusu odanın inceleme yapılamayacak düzeyde malzemeyle dolu olması nedeniyle test etme şansımız olmadı. Ancak yine de bu odanın konumu, boyutları, diğer mekânlarla ilişkileri dikkate alındığında bu görüşün doğru olabileceği söylenebilir.

58 Velidedeoğlu, H. V. (1977) *Anıların İzinde*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 48.

Buraya kadar üzerinde durulan tüm bu değerlendirmeler dikkate alındığında, günümüzde Velipaşa Hanı olarak anılan yapının sıradan bir han yapısı özelliği göstermediği açıktır. Özetlemek gerekirse, yapı, mimarlık tarihi bağlamında iki belirgin eksende önemli anıtlar arasında yer almayı hak etmektedir. İlk inşa edildiği yıllardan itibaren konaklama işleviyle kent içerisinde önemli bir gereksinimi, dönemin zihin dünyasının şekillendirdiği bir mekân anlayışı içerisinde yerine getiren, dönemin sosyal yapısının son derece net okunduğu mekânları bünyesinde barındıran, genç Cumhuriyet'in doğuşuna da tanıklık etmiş Velipaşa Hanı ve Anadolu Otel, -ironik biçimde- buna zemin hazırlayan aktörler için bir konaklama, olasılıkla muhalif yazarlar için ise bir sürgün mekânı da olmuştur. Öte yandan, geç dönem Osmanlı han mimarisinin yaygın orta avlulu şemasına, geleneksel Çorum evleriyle kurduğu sıkı ilişkiler nedeniyle özgün bir yorum katan, özellikle cephe ve kitle karakteriyle kent içerisinde olağan bir geleneksel konut grubu gibi algılanan ve bunun da tümüyle yerel ustalar marifetiyle gerçekleştirildiği Velipaşa Hanı ve Anadolu Otel, dönemin modernleşme anlayışı içerisinde geleneksel bir konaklama yapısı olan “han”ın “otel”e dönüşümünü de ortaya koymaktadır. Ancak daha da önemlisi, temelde aynı işlevli bu iki mimari yapı tipinin aynı kitle içerisinde, sınıfsal bir ayrım gözetilerek inşa edilmiş olmasıdır. Özetle “mimarlık tarihi” ve “anı” değerleri ile söz konusu yapı, sadece Çorum'un yerel mimari kültüründe değil Türk mimarlık tarihinde ender bir örnek olması nedeniyle mutlaka korunması gereken son derece önemli bir anıt olma özelliğine sahiptir.

HANDA KONAKLAYAN BAZI ÜNLÜLER

Karadeniz'le Ankara'yı bağlayan yol üzerinde yer alması nedeniyle, özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'ya giden yabancıların Çorum'da konakladıkları bilinir. Oğuzhan Velipaşaoğlu, dışarıdan gelen sıradan yolcular Velipaşa Hanı'nda misafir edilirken, nüfuz sahibi misafirlerin otel kısmında, burası doluysa Velipaşalar'ın

konağında ağırlandıklarını söylemektedir.⁵⁹ 12 Mayıs 1921'de Ankara'da Mustafa Kemal'le görüşen Mısırlı yazar Prenses Kadriye Hüseyin'in Samsun'dan Ankara'ya olan yolculuğunda Çorum'da, Velipaşa Hanı'nın otel kısmında konakladığını “Mukaddes Ankara'dan Mektuplar” başlıklı anılarından öğreniyoruz.⁶⁰ Bu yıllarda Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Çorum'daki çalışmalarına karşı çıkan İhtiyat Zabıtları Cemiyeti üyelerinin de “Velipaşa Otel”nin (Anadolu Otel) üst katındaki bir odada toplandıkları bilinmektedir.⁶¹ 3 Mart 1921 tarihinde Philadelphia Public Ledger Gazetesi adına Mustafa Kemal Paşa'yla mülakat yapan Amerikalı gazeteci Clarence K. Streit de Çorum'da Hotel Anatolia'da (Anadolu Otel) konaklamıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında, Sovyetler Birliği'nden Ankara'ya gidiş ve dönüşlerde Çorum'da konakladığı bilinen Genaral Frunze'un⁶² büyük olasılıkla Anadolu Otel'i'nde ağırlanmış olduğu söylenebilir. Ünlü ressam, seramikçi ve şair Bedri Rahmi Eyüboğlu da Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halkevleri aracılığıyla yürüttüğü yurt gezileri programı kapsamında, 11 Ağustos 1942 tarihinde geldiği Çorum'daki ilk gecesini büyük ihtimalle Anadolu Otel'i'nde geçirmiştir.⁶³

Öte yandan, yazılarında muhalif kimlikleriyle dikkati çeken Refii Cevat Ulunay, Refik Halit Karay, Hüseyin Cahit Yalçın gibi önemli yazarların da Mahmut Şevket Paşa suikastının ardından (11 Haziran 1913), Sinop'la birlikte Anadolu'daki başlıca sürgün yerlerinden birisi olarak görüldüğü anlaşılan Çorum'a gönderildikleri bilinmektedir.⁶⁴ Yazarların Çorum'da kaldıkları bu yıllarda Anadolu Otel'i'nde konakladıkları belirtilmiştir.⁶⁵ Ancak bu konuda yeterince bilgi mevcut

59 İlca, a.g.m., s. 518. Benzer şekilde, 12 Haziran 1919'da Tosya, Osmancık, Merzifon yoluyla Havza'ya gitmek üzere yola çıkan Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'in Amasya'ya geçmesi üzerine Sungurlu-Çorum yolunu izleyerek Amasya'ya gitmiş, bu arada 16-17 Haziran'da eski Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey ve arkadaşları ile Çorum'a gelmiş ve Müezzinoğulları'nın evinde konaklamıştır. Bunun için bakınız: Tekeli, İ. (1981) “Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum”, Çorum Tarihi, der. 5. Hitit Festivali Komitesi, 169-194, (?), s. 171.

60 Hüseyin, a.g.e., s. 7.

61 İlca, a.g.m., s. 514; Tekeli, 1981, s. 171.

62 Tekeli, a.g.m., s. 171.

63 Eyüboğlu, M. H. (yay. haz.), (2006) *Bedri Rahmi-Eren Eyüboğlu Aşk Mektupları (1937-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 107, 152.

64 Velidedeoğlu, a.g.e., s. 27-28.

65 Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 4. Refii Cevat Ulunay, siyasi görüşleri nedeniyle 1914-18 arası Sinop ve Konya'yla birlikte Çorum'da sürgünde kalmış, dönüşünde Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkması nedeniyle 1922 yılında yurtdışına sürülmüştür. Refik Halid Karay, İttihat ve Terakki Fırkası'nı hedef alan yazıları nedeniyle 1913 yılında Sinop'a, devamında ise Çorum, Ankara ve Bilecik'e gönderilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın ise Milli Mücadele sonrasında gerçekleştirilen bazı devrimlere ve bazı kanunlara karşı çıktığı için İstiklal Mahkemesinde yargılanmış, aklandıktan sonra ikinci kez yargılanarak 1925'de Çorum'a sürgüne gönderilmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız: Gevgili, A. (1983) “Türkiye Basını”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, 202-215, İstanbul.

değildir. Refii Cevat Ulunay'ın (1890-1968) düzensiz aralıklarla 1918 ile 1920 yılları arasında Alemdar Gazetesi'nde yayımlanan hatıralarının Çorum'a ilişkin bölümü eksiktir. Üçüncü bölümünün Çorum'a ayrıldığı anlaşılan yazı dizisinin Sinop'tan Çorum'a yolculuğu anlattığı ikinci bölüm için düşülen notta “*Bu yolculuk menkıbesini Çorum'a ait olan üçüncü kısma da ilave edebilirdik, bunu yapmadık, çünkü ayrı bir kısım olmaya değer.*” denilmiştir.⁶⁶ Ancak ikinci bölüm de tamamlanmadan yazı dizisinin yayımı bitmiştir. Dolayısıyla, 1917 yılına dek Çorum'da kaldığı anlaşılan Ulunay'ın nerede ikamet ettiği belli değildir.

Ulunay'la birlikte Çorum'a gönderilen 28 kişi arasında Refik Halit Karay (1888-1965) da vardır. Karay'ın Çorum'daki yıllarına ilişkin derli toplu bilgi mevcut değildir ancak sürgün nedeniyle sürekli yer değiştirmesinden yakındığı “Menfa” başlıklı yazısında “İki sene yatağım bir tarafta bağlı kaldı; zira artık otel ve pansiyonda oturuyordum, yatağımla uğraşmak bana düşmüyordu. Fakat harp patlayıp da bombardımanlar sıklaştınca içeri Anadolu'ya gönderilmemiz lazım geldi. Gene sırtladık yatağı! Her gün bir hana serip kaldırıyorum. Ser yatağı, topla yatağı! *Nihayet Çorum. Artık evimdeyim, önce hizmetçim ve sonra ailem o işle meşgul.*” ifadeleri Çorum'da ikamet ettiği yerin bir otel odası olmadığını düşündürür.⁶⁷ Nitekim Sinop ve Çorum sürgünlerinde birlikte bulunduğu Şihlî Mustafa Ağa'dan bahsettiği “Düşmanın Kulağını Yiyen Adam” başlıklı yazısında, Mustafa Ağa'nın bu yıllarda bir nevi muhafızı olduğunu, Çorum'a yerleşip de ailesini getirince evin kâhyalığını (vekilharçlığını) yapmaya başladığını belirtmiştir.⁶⁸ Karay'ın, 1916 yılında, Çorum'a ilk geldiği günlerde geçici olarak Velipaşa Hanı ya da Anadolu Oteli'nde kalmadıysa, şehirdeki ikamet yerinin kiralık bir ev olduğu açıktır.

Muhallif kimliği nedeniyle İstiklal Mahkemesinin verdiği kararlar müebbet sürgün (neyf-i ebed) cezasına çarptırılan ve cezasını çekmek üzere 1925 yılında Çorum'a gönderilen⁶⁹ Hüseyin Cahit Yalçın'ın

66 Ulunay, R. C. (1999) *Menfâlar / Menfiler* Sürgün Hatıraları, yay. haz. H. H. Kılıç, Arma Yayınları, İstanbul, s. 224.

67 Karay, R. H. (2011) *Bir Ömür Boyunca*, yay. haz. Y. T. Günaydın, TTK, Ankara, s. 81.

68 Karay, a.g.e., s. 262.

69 Huyugüzel, Ö. F. (2013) “Yalçın, Hüseyin Cahit” maddesi, TDV *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 300, s. 300.

(1875-1957) ise Çorum'daki yıllarına ilişkin hatıralarının ancak bir bölümü yayımlanmıştır.⁷⁰ Hatıratı “Siyasi Anılar” başlığıyla yayına hazırlayan Rauf Mutluay'ın gereksiz ve tekrar eden ayrıntılar olarak görüp özetlemekle yetindiği bölümler arasında kısmen Çorum yılları da vardır. Ancak Yalçın'ın Çorum'daki ilk günlerinde Mahmut Ağa Hanı'nda kaldığı, aradan bir hafta geçtikten sonra Benderlilerden Mustafa Efendi'nin bulunduğu bir eve taşındığı anlaşılar.⁷¹ Yani Hüseyin Cahit Yalçın'ın Anadolu Oteli'nde kaldığına ilişkin herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Clarence K. Streit (1896-1986)

Kurtuluş Savaşı'nın en hararetli zamanlarında Ankara'yı ziyaret eden ilk yabancı gazetecilerdendir. 3 Mart 1921 tarihinde Philadelphia *Public Ledger* Gazetesi adına Mustafa Kemal Paşa'yla Büyük Millet Meclisi Başkanı seçildikten sonra mülakat yapan ilk yabancı muhabirdir. 1923 ile 1925 yılları arasında bu gazetenin Yakın Doğu ve Balkanlar muhabiri olarak iki yıl İstanbul'da bulunmuştur. Gazeteci, yazar ve öğretim üyesi kariyeri yanında, özellikle dünya demokrasilerinden bir konfederasyon kurma üstüne idealist bir plan olan Atlantik Federalizmi'nin (Union Now) kurucusu ve savunucusu olarak ünlenmiştir.⁷²

Streit, 1921 yılında kaleme aldığı “Bilinmeyen Türkler” başlıklı anı kitabının önsözünde, -kendisinin de mensubu olduğu- Batı'nın “Şark Meselesi”ni çözmemesinin nedeninin “her şeyden önce Türklere karşı daha insancıl, anlayışlı ve gerçekçi bir yaklaşımın onlar hakkındaki” görüşlerini uzun zamandır çarpıtan önyargılarının yerini alması gerektiği inancıyla yazdığını belirtir. Ve bunu desteklemek ümidiyle 1921 yılında *Public Ledger* muhabiri olarak Anadolu'ya yaptığı seyahatte tanıdığı haliyle Türk insanını Batı'yla tanıştırmayı amaçladığını söyler.⁷³ Bu amaçla Samsun üzerinden önce Ankara'ya,

70 Yalçın, H. C. (1974) *Siyasal Anılar*, bas. haz. R. Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

71 Yalçın, a.g.e., s. 278.

72 Streit, a.g.e., s. xi.

73 Streit, a.g.e., s. xv.

oradan da Eskişehir üzerinden Antalya'ya seyahat eder. Seyahatin ara duraklarından birisi de Çorum'dur.

Zorlu bir yolculuktan sonra 1 Şubat 1921'de Çorum'a ulaştığı anlaşılan Streit, yolculuğunun üçüncü gecesini Çorum'da, Anadolu Otel'inde geçirmiştir. Yeterince rahat bir konaklama imkânı bulduğunu söylediği otelde, refakatçileriyle birlikte doluştukları küçük bir sobanın etrafında Yozgatlı İhsan'ın köyündeki evlilik adetleri hakkında bilgiler almıştır. Streit Çorum'un o yıllardaki sosyal hayatına ilişkin şahit olduğu önemli ve çarpıcı bilgiler de verir. Girdikleri anda “yüzyılları geride” bıraktıklarını belirttiği “Doğu”nun tipik bir kahvehanesinin, odayı uçtan uca dolaşan sedirlerde bağdaş kurmuş veya ortadaki taburelere oturmuş, nargile tütüren, sigara, kahve ve çay içen Türklerle dolu olduğunu belirtir. Mandoline benzettiği bir enstrüman ile tambur çalan iki kişinin profesyonel bir hikaye anlatıcısı diye tarif ettiği bir adama eşlik ettiğini söyler. Ozanın dini içerikli bir hikâyeyi anlatırken kendinden geçişini, yaptığı derinlemesine gözlemlerle çarpıcı bir ayrıntıda betimler. O gece Anadolu Otel'i'ne geri döndüğünde odasında ateşi hazırlayan otel sahibinin oğlu Mehmed'e sorduğu sorularla “Türk karakteri” üzerine yaptığı analizi de paylaşır. Streit ertesi sabah “yaylı” arabasıyla tekrar yola koyulur.⁷⁴

Mihail Vasilyeviç Frunze (1885-1925)

Bolşevik devrimci, Sovyet Rusya devlet adamı, Kızıl Ordu komutanı, Sovyet Rusya ve Ukrayna Türkiye Olağanüstü Yetkili Temsilcisi ve Askerî Teorisyen olarak ün yapmıştır. Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesine yaptığı katkılar ve Mustafa Kemal Paşa ile kurduğu yakın ilişkiler nedeniyle Türkiye'de sempatiyle karşılanmıştır.⁷⁵ Bu nedenle, -her ne kadar belgesel bir temele dayanmasa da- *İstanbul Taksim Meydanı'ndaki Cumhuriyet Anıtı'nda* dahi Frunze'nin heykeline yer verildiği belirtilmiştir.

⁷⁴ Streit, a.g.e., s. 23-25, 165.

⁷⁵ Aslan, Y. (2022) Mihail Vasilyeviç Frunze (1885-1925), *Atatürk Ansiklopedisi* (ataturkansiklopedisi.gov.tr), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara.

Kurtuluş Savaşı yıllarının 1921 yılı Kasım'ında, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Olağanüstü Elçisi olarak Rusya'nın ve bütün Sovyet Cumhuriyetlerinin Türkiye ile dostluk bağlarını kuvvetlendirmek amacıyla Türkiye'ye gelen Frunze, Trabzon ve Samsun üzerinden 13 Aralık günü Ankara'ya ulaşmıştır.⁷⁶ Seyahat güzergâhında Çorum da vardır. Ancak Hatıratının dördüncü bölümü “Samsun'dan Çorum'a” başlığını taşımasına rağmen gidiş yolunda Çorum'dan hiç bahsetmez. Merzifon gözlemlerini aktardıktan sonra doğrudan Keskin'e geçer.⁷⁷ Bunun nedeni hatıratın dönüş yolu notlarından anlaşılır ve öyle görünür ki General Frunze gidiş yolunda Çorum'da pek de hoş karşılanmamış, bu kez Mutasarrıf kâtibi, Belediye Başkanı, Jandarma Komutanı ve Müftü'den oluşan karşılama heyetini karşısında görmek onu şaşırtmıştır. Notlarında bu durumu şöyle açıklar: “...*Bu karşılama töreninden hemen anladık ki, geçen gelişimizde bizi çok kötü karşılayan Çorum'da, rüzgâr yön değiştirmişti.*”⁷⁸

8 Ocak günü Çorum'a ulaştıkları anlaşılan Frunze notlarında, karşılama töreninden sonra daha önce kalmış oldukları otele gittiklerini belirtir, ancak otelin ismini vermez.⁷⁹ Bu durum Frunze'nin hatıratının gözlem derinliği bakımından olağandır, zira tuttuğu notların hiçbir satırında bu tür ayrıntılara yer yoktur. Mekân özel isimleriyle neredeyse hiç ilgilenmemiştir. Tüm konakladığı yerlerden “otel” ya da “han” olarak bahseder. Ancak Frunze'nin sözünü ettiği otelin, o yıllarda elit konukların ağırlandığı Velipaşa Hanı'nın otel kısmı olan Anadolu Otel'i'nden başkası olmadığı açıktır.

Prenses Kadriye Hüseyin (1888-1955)

Kavalalı Mehmet Ali Paşa ailesine mensup Mısırlı kadın yazarlardandır. İstanbul, Kahire ve Roma'da geçen yıllarında gazeteci kimliğiyle öne çıkmıştır. II. Meşrutiyetle birlikte kadınları aydınlatacak,

⁷⁶ Çakan Hacıbrahimoğlu, I. & Perinçek, M. (2014) Türk-Sovyet İlişkileri Tarihinden Yeni Bir Belge: Frunze'nin Veda Yemeğinde İmzalanan Anı Defteri, *Toplumsal Tarih* (251), 60-69, s. 60.

⁷⁷ Frunze, M. (2022) *Türkiye Anıları*, çev. A. Ekeş, Doğubatu, Ankara, s. 61-81.

⁷⁸ Frunze, a.g.e., s. 118.

⁷⁹ Frunze, a.g.e., s. 118-120.

bilgi ve pratiklerini artıracak yazılar kaleme almıştır. Mısır'ın Osmanlı'dan ayrılmasından sonra da İstanbul'da uzun yıllar ikamet etmiştir. Milli Mücadeleyi desteklemiş, varlıklı bir ailenin mensubu olarak ekonomik gücünü Türkiye lehine kullanmaktan çekinmemiştir. 1930 yılında Mısır'a dönmüş, kraliyetin lağvedilmesi üzerine 1952 yılından sonra hayatına Mısır dışında devam etmiştir.⁸⁰

Prences Kadriye Hüseyin'in Çorum'a gelişi 1921 yılı Nisan ayında olmuştur. Londra Konferansı'ndan dönmekte olan Büyük Millet Meclisinin Dışişleri Bakanı ve Amasya Milletvekili Bekir Sami Bey başkanlığındaki Heyet-i Murahhasa'ya (Delege Heyeti), eşi Mahmut Hayri Paşa ile birlikte katılmıştır. İtalya'dan kalkan gemiyle Çanakkale-İstanbul-Samsun üzerinden Ankara'ya yol alan heyetin ara duraklarından birisi de Çorum olmuştur.⁸¹ Kadriye Hüseyin'in anılarını kaleme aldığı “Mukaddes Ankara'dan Mektuplar” kitabında, heyet olarak 20 Nisan'da Anadolu Otelinde konakladıkları anlaşılır fakat otele ilişkin ayrıntı vermez.⁸² Heyet 16 Nisan'da Ankara'ya ulaşır. Prences Kadriye Hüseyin 14 Mayıs 1921 tarihine kadar Mustafa Kemal Paşa'nın konuğu olmuştur.⁸³

Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911-1975)

Ressam, seramikçi ve şair olarak ünlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halkevleri aracılığıyla yürüttüğü yurt gezileri programı kapsamında 11 Ağustos 1942 tarihinde Çorum'a gelmiş, yaklaşık iki ay kalmıştır. Erken dönem Cumhuriyet ideolojisinin bir parçası olarak devlet ile halk arasındaki kopukluğu gidererek devletin halkla olan ilişkisini güçlendirmek için ortaya koyduğu bir dizi projenin parçası olan “Yurt Gezileri”, 1938 ile 1943 yılları arasında altı yıl sürmüş, program kapsamında her yıl on ressam Anadolu'nun farklı bölgelerine

80 Kalyon, A. & Kozlu, Z. G. (2017) Prences Kadriye Hüseyin ve Eserleri, *Külliyet Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (3), 51-63, s. 52-53.

81 Kalyon ve Kozlu, a.g.m., s. 53.

82 Hüseyin, a.g.e., s. 16.

83 Kalyon ve Kozlu, a.g.m., s. 53.

gönderilmiştir. Eyüboğlu'nun birinci (Edirne) ve beşincisine (Çorum) katıldığı ve o yıllarda gündemde olan “Milli Sanat” tartışmalarının da etkisiyle, resamlara yurdun güzelliklerini yerinde tespit ettirmek ve sanatçıların memleket mevzuları üzerine çalışmalarını sağlamak amacını taşıyan programın temel amaçlarından birisi de⁸⁴, halka plastik sanatları tanıtmak, sevdirmek ve öğretmek olmuştur. Bu, aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle ülkenin girdiği ekonomik darboğaz nedeniyle devlet desteğine ihtiyaç duyan sanatçıya bir sahip çıkma girişimidir de.⁸⁵ Programa göre geziler Ağustos ayı içerisinde başlayacak, Eylül sonunda bitecektir. Sanatçıların çalışma ortamları ve barınma ihtiyaçları Halkevleri tarafından, yol masrafları ise hükümetçe karşılanacaktır. Ayrıca zorunlu ihtiyaçlar için de her bir sanatçıya 300'er lira ödenecektir. Gezide üretilen eserler ise Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nde toplanıp sergilenecek, sergiye katılan eserler arasında bir yarışma düzenlenecek ve ilk üçe giren eserlerin sahiplerine de para ödülü verilecektir.⁸⁶

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun da Çorum'a 1942 yılının 11 Ağustos'unda bu program kapsamında geldiği ve iki ayı aşkın kaldığı anlaşılır. Eşi Eren Hanıma ithafen Çorum'da kaleme aldığı son mektubun tarihi 6 Ekimi gösterir ve mektubunda 20 Ekim'de İstanbul'da olmayı umduğunu söyler. Niyeti ayın on beşinde Çorum'dan ayrılmaktır. Ancak dönüş yolunda Ankara'dan kaleme aldığı 24 Ekim tarihli mektubundan anlaşıldığına göre işler yolunda gitmemiş, Ankara'ya otobüs bulamamış, ancak 20 Ekim'de Çorum'dan ayrılabilmiştir.⁸⁷

Eyüboğlu eşi Eren Hanıma yazdığı 12 Ağustos tarihli ilk mektubunda Çerikli İstasyonu'ndan sonra yolda çektiği sıkıntılardan bahseder, “dünegece” otelde kaldığını, “bugün” ise Halkevi'ne yerleştiğini söyler ve “*Odanın manzarası yok. Fakat, herhalde Çorum'da kaldıkça,*

84 Erol, T. (1984) *Bedri Rahmi Eyüboğlu*, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 64.

85 Berk, M. (2010) (1938-43) *Yurt Gezileri ve Resim Sanatına Yansımaları*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Eser Metni, İstanbul, s. 16; Kesgin, C. (2012) Yurdu Gezen Ressamlar, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 27, 141-151, s. 143.

86 Kesgin, a.g.m., s. 145-147.

87 Eyüboğlu, a.g.e., s. 107, 152.

Halkevi'nde kalırım. (...) Zaten otelde kalmak imkansız!!" der.⁸⁸ Her ne kadar isim vermese de ilk gece kaldığını söylediği otelin, o yıllarda elit konukların ağırlandığı Velipaşa Hanı'nın otel kısmı olan Anadolu Oteli'nden başkası olmadığı söylenebilir. Otelde kalmanın imkânsız olduğunu belirtmesinin nedeni konfor koşullarından mıdır bilinmez. Ancak Eyüboğlu'nun kısıtlı bir bütçeyle Çorum'a geldiği ve parasını yetirebilmek için epeyce gayret sarf ettiği yazışmalarından anlaşılır. Programa göre ücretsiz konaklama imkânı sunan Halkevi varken otelde kalması düşünülemez ve dolayısıyla otelde kalmasının imkânsızlığının ekonomik sebeplere bağlanması daha uygun görünür.⁸⁹

Bülent Çetinor (1928-2008)

Belgesel niteliğindeki suluboya resim çalışmalarıyla bilinir. 1951 yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden mezun olmuştur. Öğrencilik yıllarında dönemin önemli isimlerinden Paul Bonatz, Clemens Holzmeister ve Ercüment Kalmık'ın yakın ilgileriyle suluboya resim çalışmalarını aralıksız sürdürmüştür. Yurdun dört biryanından gezi araştırmalarına eşlik eden geleneksel şehir dokularını konu edinen suluboya resimleri, bugün belge niteliğindedir.

Çetinor'un Çorum'a ilk gelişi 1949 yılıdır. 1981 yılında Shell'in kültürel yayın organı olan İlgi dergisi için Anadolu'nun kültürel değerlerini tanıtmak amacıyla yollara düşen Çetinor'un üçüncü durağı Çorum olmuş, yıllar önce stajyer bir mimarlık öğrencisi olarak geldiği şehirde, konakladığı Velipaşa Hanı'nı tanıtıcı bir yazı kaleme almıştır.⁹⁰ Çetinor'un, ilk görev yeri olması ve hayata dair ilk tecrübelerini burada edinmiş olması nedeniyle duygusal bir bağla da bağlı olduğunu belirttiği yazısının bazı bölümleri, anı niteliğindedir. Yıllar sonra (1982) tekrar görüp "ilk göz ağrım" dediği terk edilmiş Han'ı yazısında, "talihsiz" olarak nitelendirir. Kendisinin de kaldığı Anadolu Oteli'nden ise

⁸⁸ Eyüboğlu, a.g.e., s. 108.

⁸⁹ Bedri Rahmi Eyüboğlu 31 Ekim 1943'te açılan Beşinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi'ne Çorum'dan altı eserle katılır. Çorum gezisi sanatsal yaşamında önemli etkiler bırakmış, resimlerinin yerli içeriğinin ana temasını Çorum'da yerleştirmiştir. Bunun için bakınız: Erol, a.g.e., s. 82; Berk, a.g.t., s. 113.

⁹⁰ Çetinor, a.g.m., s. 26-31.

hanın "köşk" kısmı olarak bahseder. Hanın ve o yıllarda dahi sınıfsal bir kullanım özelliği gösteren Anadolu Oteli'nin 1949 yılındaki durumunu detaylı olarak anlatır. Ancak o yıllarda Çorum'un içinden ve köylerinden yaptığı suluboya resimlerini kaybetmiştir. Birkaçı dışında yazıya eşlik eden resimler, çektiği fotoğraflar ve aldığı rölöveler 1982 yılına aittir ve tümü bugün belge değeri taşımaktadır.

HANA İLİŞKİN BAZI YENİ TESPİTLER VE DEĞERLENDİRMELER

Tarihlendirme

Özetlemek gerekirse, mevcut iki vakfiyesinden hareketle hanın ilk inşasının 1866 yılında gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Kayıtlara söz konusu bu bina her ne kadar içinde küçük bir odası olan "Bağçevanoğlu Kahvehanesi" olarak geçmişse de, yapının bitişiğinde üç oda, bir ahır, avlulu bir kahve dükkânı ve altı adet dükkânın da bulunması, bu binanın küçük bir han niteliğinde inşa edildiğini gösterir. 1885 yılında düzenlenen ikinci vakfiye ise, bu vakıf malı genişletilerek bir süredir "Veliyyüddin Paşa Hanı" ismiyle kullanılagelen yeni binanın vefat eden vakıf mütevellisinin yerine yeni bir mütevellili tayin etmek için düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu tarihin ikinci yapının inşa tarihini yansıtmadığı açıktır. İkinci yapı 1885 yılından önce, 1866 ile 1885 yılları arasında inşa edilmiştir.⁹¹

Öte yandan binanın, kaynaklar arasında çelişkiler olmakla birlikte birkaç kez yangına maruz kaldığı ve yeniden inşa edildiği ya da onarıldığı da anlaşılmaktadır. Örneğin çarşı esnafından olan ve hatıratını 1940'lı yıllarda kaleme alan Mustafa Tütüncü'nün verdiği çarşı yangınına ilişkin tarih 1913'tür. Bülent Çetinor 1914 yılını verir ancak kaynak belirtmez. Ona göre han 1915-16 yıllarında yeniden inşa edilmiştir. Nispeten yakın dönem kaynaklarda, aile mensubu

⁹¹ Bu konuya ilişkin derinlemesine değerlendirmeler çalışmanın "Tarihlendirme Sorunu" başlığı altında yapılmış, burada özetlenmiştir.

Oğuz Velipaşaoğlu'nun ağzından verilen tarihler ve yangın sonrası onarım ayrıntıları da kendi içinde çelişkilidir. Bir röportajında hanın 1929 yılında çıkan bir yangınla büyük hasar gördüğünü, o yıllarda vakıf mütevellisi olan Şevket Velipaşa'nın "yangından etkilenmeyen kısımlara dokunulmadan" hanı yeniden inşa ettirdiği bilgisini verirken, gazeteye verdiği bir diğer röportajında ise han "1920 yılında tamamen yanmış, Şevket Velipaşaoğlu bir iddia üzerine dedesi Veli Paşa'nın Vakfı'nı ihya için 1927 yılında aynısını tekrar yaptırmıştır." Hanın geçirdiği bir başka yangına ilişkin 1947 yılında çıkan bir gazete haberi ise bu kez şüphe duyulmayacak kadar açıktır.

Aynı yerde inşa edilen -en az- üçüncü yapı olduğu düşünülen bugünkü binanın tarihlendirilmesi konusunda elimizdeki en önemli veri ise hanın batı kanadında, avluya bakan koridorun orta aksında, duvar yüzeyindeki malakari madalyon içerisine düşülen 1330 tarihidir. Üzerinden geçen elektrik kablosu nedeniyle rölöve çalışmaları yürüttüğümüz 2003 yılına dek fark edilmeyen bu tarihin, söz konusu makalemizde Hicrî takvim dikkate alınarak 1911-12 yıllarını işaret ettiği belirtilmiştir. Ancak, 13 Mart 1840 tarihinden itibaren Hicrî takvimle birlikte Rûmî takvimin de kullanılmaya başlandığı dikkate alındığında,⁹² bu tarihin Rûmî olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Milli Mücadele yıllarında, ülkedeki takvim kargaşasını önlemek ve uluslararası ilişkilerde uyum sağlamak için Atatürk'ün direktifiyle kurulan komisyonun hazırladığı rapor doğrultusunda 1926 yılında kaldırılan Rumî takvim uygulaması⁹³ her ne kadar resmi işlerde, özellikle de malî konularda kullanılmış olsa da, muhtelif araştırmalar Rumî tarihlendirmenin kitabelerde de kullanıldığını gösterir.⁹⁴ Dolayısıyla Rumî takvim dikkate alındığında madalyon içerisindeki 1330 tarihi 1914-15 yılını işaret eder. Zira bu tarih daha önce de belirtildiği üzere, çarşı esnafından Mustafa Tütüncü'nün kaleme aldığı hatıratında verdiği 1913 tarihli çarşı yangınıyla da uyumludur. Bu durumda bugünkü yapının, 1913 yılında geçirdiği yangın nedeniyle 1914-15 yıllarında yeniden inşa edildiği ya da kapsamlı onarım geçirdiği söylenebilir.

⁹² Özsaray, M. (2019) Osmanlı Belgelerinde Kullanılan Tarih Türleri, *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, I, 28-41, s. 36.

⁹³ Avcı, C. (2021) "Takvim, Saat ve Ölçü Sistemlerinin Değiştirilmesi" maddesi, *Atatürk Ansiklopedisi* (atatürkansiklopedisi.gov.tr), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara.

⁹⁴ Mutlu, M. (2017) Konya Su Yapılarının Kitabelerinde Ebeced Kullanımı, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C. 2, Sakarya, 566-580.

Çeşme

1930'lu yılların Velipaşa Hanı hakkında önemli bilgiler veren ve 1940'lı yıllarda bir süre Çorum Belediye Meclis Üyeliği de yapmış olan 1922 doğumlu merhum İsmail Özkahraman'ın varlığından bahsettiği ve avlunun kuzey kenarında olduğunu söylediği oluklu çeşme, yakın zamanda, restorasyon çalışmaları sırasında muhdes bölümlerin sökümü sırasında ortaya çıkmıştır. Özkahraman'ın suyu hiç kesilmeyen ve neredeyse tüm arasta esnafının o yıllarda su ve tuvalet ihtiyacını karşılamak için kullandığını söylediği çeşmenin parçaları, olasılıkla hanın markete dönüştürüldüğü yıllarda yerinden sökülerek kör bir duvar arkasına konmuştur (Resim 16).

Resim 16. Ortaya çıkarılan çeşmenin oluk ve ayna taşı (Çorum Belediyesi arşivinden)

Çeşme, oluk ve ayna taşı olmak üzere kabaca yontulmuş iki yekpare taştan oluşur. Yalın hatlarıyla tipik Çorum sokak çeşmesi özelliği gösterir. Ancak bir duvar çeşmesi olmasına karşın benzerlerinin aksine çeşme gövdesi ayna taşından ibarettir. Alternatifsiz olarak bir duvara yaslanan ve gövdesi yekpare ayna taşı üzerine tuğla ile yükseltilen sokak çeşmelerinde gözlenen kaş kemer uygulaması, bu çeşmede de

dikkati çeker. Ancak kaş kemer formu sokak çeşmelerinde tuğla ile örülerek verilirken, bu çeşmede ayna taşının taç kısmını oluşturur. Bir başka deyişle yekpare ayna taşı, kaş kemer formuyla sonlandırılmıştır (Resim 17).

Resim 17. Restorasyon sonrası çeşme (H. Tuluk arşivi)

Zemin Kat (Ahırlar, ara katlar, kahvehane)

Velipaşa Hanı, 1980'li yıllardan 2017 yılına gelinceye dek market olarak işletilmiş, bu sırada yapılan muhtelif müdahalelerle bina özellikle zemin kat düzeyinde özgün biçimini önemli ölçüde yitirmiştir. 2003 yılında hana ilişkin ilk rölöve çalışmalarımız

sırasında bazı ahşap dikme, duvar ve tavanlara dekorasyon amaçlı giydirilen yüzey kaplamaları (asma tavan, alçı panel vb.) nedeniyle zemin katta ölçü almak mümkün olmamış, bu katın özgün durumuna ilişkin değerlendirmeler ancak birkaç fotoğraf ve anlatı üzerinden gerçekleştirilebilmiştir.⁹⁵ Son yıllarda restorasyon amacıyla binanın boşaltılmasının ardından muhdes elemanların önemli bir bölümü sökülmüş, özgün yapının anlaşılmasına katkı sağlayacak doğru bir rölöve alımı ise ancak bu sırada gerçekleştirilebilmiştir. Bugün, hanın özgün zemin kat kullanımı konusunda farklı yıllara ait birkaç fotoğraf, farklı dönem kullanıcılarının anlatıları yanında, elimizde, iz sürmeye müsait ayrıntılı bir rölöve çalışması da bulunmaktadır.⁹⁶

Hatırlamak gerekirse Çetinor, hanın 1949 yılındaki durumu hakkında şu bilgileri vermiştir: Ön cepheye sıralanmış dükkânlar arasındaki üç metre genişliğinde, çift kanatlı demir kapılı girişten taş kaplı avluya girilir. Girişin karşısındaki ahşap kolonlu yedi aks atların, at arabalarının barınağıdır. Girişin solunda, handa kalanların ve çarşı esnafının kullandığı hela ve depolar yanında geniş bir kahvehanesi bulunmaktadır. O yıllarda hanın orta avlusuna atlar ve at arabaları yanında zaman zaman özel arabalar da bırakılmaktadır. Ayrıca avlunun bir köşesinden de çevre kasabalara, köylere minibüsler, yanları yağlı boya resimlerle süslü tahta karoserli, köşeli hatlı küçük otobüsler hareket etmektedir.⁹⁷ Çetinor'un çizdiği bu tablo, hanın orta avlu boşluğunu gösteren elimizdeki en erken tarihli (1940'lı yıllar) fotoğrafla da büyük oranda uyumludur (Resim 9).

Cavit Samsunlu da bunu destekleyen bilgiler vermiştir: Babası Hüseyin Samsunlu'nun hanı 1939 yılında kiraladığını, ahırını yıkarak garaj haline getirdiğini ve 30'ar kişilik iki otobüsle yolcu taşımacılığı

⁹⁵ Elimizde Hanın zemin kat düzenini gösteren en erken fotoğraf 1940'lı yıllara aittir. Bunun dışında Bülent Çetinor'un yapının 1949 yılındaki durumunu anlattığı makalesindeki betimlemelerle, markete henüz dönüşmediği ve dolayısıyla özgün biçimini henüz kaybetmediği yıllarda (Mayıs 1982) çektiği fotoğraflar da yapının zemin kat düzenini anlamada oldukça aydınlatıcı olmuştur. Bunun yanında İsmail Özkahraman, Cavit Samsunlu ile Oğuz Velipaşaoğlu gibi yapının farklı kullanım yıllarına tanıklık etmiş kişilerin sözlü anlatıları da önemli bilgiler vermiştir.

⁹⁶ Bu bölüm kapsamında yapılan değerlendirmeler, Velipaşa Hanı'nı kurtarma çalışmaları çerçevesinde Çorum Belediyesi adına ARK. LTD. – AFE LTD. Ortak Girişimi tarafından hazırlanan rölöveler dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

⁹⁷ Çetinor, a.g.m., s. 29–30.

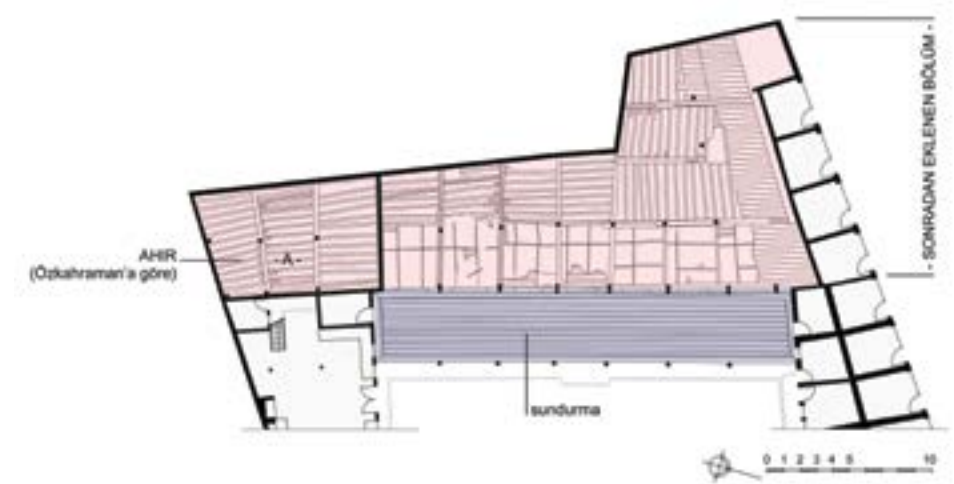
ve yedi kamyonla da nakliyecilik yaptığını belirtmiştir.⁹⁸ Bu yıllarda ücret karşılığı kiralanın üst kattaki odalardan bir tanesi bekleme salonu olarak kullanılmış ve hareket saati gelene kadar yolcular bu odada bekletilmişlerdir.⁹⁹ Üç katlı otel kısmının altında da bir yazıhane vardır.¹⁰⁰

İsmail Özkahraman ise hanın sokakla ilişkisi konusunda daha ayrıntılı bilgiler vermiştir: Otelin handan bağımsız bir girişi vardır ve giriş üç katlı bu bölümün orta noktasındandır. Ahşap giriş kapısı da üst kattaki balkon kapısına çok benzemektedir. Ayrıca zemin katta, girişin solunda, üst kattaki diğer odalardan farklı olarak insanların peykelerde; yataksız, yorgansız ve yastıksız hasır üzerinde çok ucuza, hanın ahır kısmına bıraktıkları hayvanları için ödedikleri ücrete geceyi geçirebildikleri bir başka yatakhane daha vardır.¹⁰¹

Bu durumda yapının -geçirdiği yangın ya da yangınlar sonrası muhtelif düzeyde yapılan onarımlar bir kenara bırakılırsa- 1939 yılına dek özgün zemin kat düzenini koruduğu; bu tarihten sonra ise orta avlu boşluğu ile bu kattaki bazı bölümlerin kiralanarak garaj olarak işletilmesi nedeniyle değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır (Resim 18). Ancak ek vakfiyede zemin katta olması gereken ve Hüseyin Samsunlu'nun yıktırdığı -iki- ahırın yeri konusu muğlaktır. Çetinor, bundan 10 yıl sonra gördüğü hanın zemin katında atların, at arabalarının barınağı olarak batı kanadındaki 7 akslık sundurmayı işaret eder, ancak ahırdan bahsetmez. Bu bölümün çıtakari tavan düzeni de, Samsunlu'nun yıktırdığı ahırların yeri için şüphe uyandıracak düzeyde beklenenden çok daha özenlidir (Resim 19).¹⁰²

Resim 18. Hanın zemin kat restitüsyon planı ve muhtemel mekânsal dağılımı (1939 sonrası) (Rest. Ö. İ. Tuluk)

Resim 19. Rölövelere göre sundurma ve muhtemel ahır bölümleri tavan düzeni (ARK. LTD.-AFE LTD. Ortak Girişimi'nden yeniden işlenerek, Ö. İ. Tuluk)

98 Çorum Haber Gazetesi, 16.8.2000, s. 4.

99 İlica, a.g.m., s. 517.

100 Çetinor, a.g.m., s. 29.

101 İsmail Özkahraman ile yapılan görüşmeden. Özkahraman, hanın çevresinde o yıllarda toplam 11 dükkânın olduğunu söylemektedir.

102 Nitekim Çorum'da 1920'li yıllarda özenli, akılcı ve sistematik bir anlayışla inşa edilmiş olan Mebus İsmet Eker Çiftliği'nin ağıl ve ahırlarının tavanı da kaplamasız ahşap kirişlemedir. Bunun için bakınız: Tuluk, Ö. İ. (2016) Erken Cumhuriyet Döneminde Tarımda Modernleşme Çabaları: Çorum'da Mebus İsmet Eker Çiftliği, *Mimarlık*, Sayı 387, s. 68-73.

Öte yandan rölöve verilerinin hanın zemin kat düzeyinde batı kanadının özgün çeperini yitirdiğini, mülkiyet sınırları içerisinde batıya doğru genişletildiğini göstermesi, sözü edilen ahır ya da ahırların burası olabileceğini de düşündürür. Buna ilişkin en önemli veri, batı çeperi üzerindeki ikiz düşey taşıyıcı sistem, yapının kuzey kanadı üzerinde yer alan dükkânların bu noktada kesintiye uğrayan duvar aks düzeni ve tavan kaplamasız üst örtü kirlişmesidir (Resim 18, 19). 1940'lı yıllara ait fotoğrafta da bu açıkça fark edilir ve Çetinor'un 1982 yılında çektiği bir başka fotoğraf da bunu destekler (Resim 20).¹⁰³ Özkahraman da ahırın yeri olarak genişletilmiş bu bölümün güney batı köşesini işaret etmiştir.¹⁰⁴ Her hâlükârda bu bölümün sonradan eklendiği açıktır.

Resim 20. 1940'lı yıllar ve 1982'de zemin kat ek bölüm ikiz düşey taşıyıcı sistem (Çorum Belediyesi Kent Arşivinden yeniden işlenerek & B. Çetinor'dan)

Ancak bu genişletmenin ne zaman yapıldığı açık değildir. Söz konusu sundurmanın özenli tavan düzeni nedeniyle ahır olamayacağı

¹⁰³ Çetinor'un bir başka fotoğrafına göre, sonradan bu bölümün orta aksı üzerinde iki ahşap dikme arasına küçük bir kulübe eklenmiştir. Fotoğraf için bakınız: Fotoğraflar (Market Öncesi), MÖ21.

¹⁰⁴ Özkahraman'la yapılan görüşmeden.

varsayımı kabul edilirse, geçirdiği yangınlar sonrası kapsamlı tadilatlar doğrultusunda -kuzey kanadındaki birkaç dükkânla birlikte- ahırın ilerleyen yıllarda bu biçimiyle zemin kata eklendiği düşünülebilir. Öte yandan ikinci vakfiyede iki ahırın varlığından bahsedilmesi, bu bölümün 1885 yılından önce özgün yapıya eklenmiş olabileceğini de düşündürür ve bu konuda daha net değerlendirme için ancak deondokronolojik analizlere ihtiyaç vardır.

Zemin katın garaj (otogar) olarak kullanıldığı yıllarda hanı gören Çetinor'un, "köşk" olarak tanımladığı üç katlı bölümün altında olduğunu söylediği yazıhanenin garaja hizmet ettiği açıktır (Resim 21).¹⁰⁵ Ancak hanın otel kısmıyla belirgin bir sınıfsal ayrım özelliği gösterdiği düşünülürse, bu bölümün özgün kullanımının da handa konaklayacaklar için muhasebe işlerinin yürütüldüğü bir yazıhane olduğu ve avludan doğrudan bağlantısını sağlayan bir de kapısı bulunduğu düşünülebilir (Resim 18). Otel bölümüne kabul işlemlerinin ise (resepsiyon), bu bölümün zemin katından ulaşılan ara kattaki iki odada yürütüldüğü söylenebilir (Resim 23).¹⁰⁶

Çetinor'un 1982 yılında çektiği bir fotoğrafta, otel kısmının güneye bakan avlu cephesinde, yazıhane olarak kullanılan bölümün giriş kapısının hemen yanında bir başka kapı daha dikkati çeker. Önünde, sonradan eklendiği anlaşılan eğreti iki ahşap basamak vardır. Dışarı açılan bu kapı rölövelerde görünmez. Büyük olasılıkla hanın market olarak kullandığı yıllarda iptal edilmiştir. Ancak bu bölümün özgün mekânsal düzeni dikkate alındığında bu kapının olağan bir mekânsal planlamanın parçası olmadığı da açıktır (Resim 21).

¹⁰⁵ Çetinor'un 1982 yılında çektiği fotoğraf bu bölümün pencere ve kapı düzeninin ihtiyaca bağlı olarak değiştirildiğini düşündürür. Özgün fotoğraf için bakınız: Fotoğraflar (Market Öncesi), MÖ8.

¹⁰⁶ Çetinor, içi tıklım tıklım yolcu dolu, üstü tavuk, keçi, koyun yüklü bu küçük otobüslerin şoför müavinlerinin "Alaca... Alaca..., Mecitözü... Mecitözü..." diye bağırışıp, sabah karanlığında milleti ayağa kaldırdıklarını, handa kalanların rahatsız olacaklarını düşünmediklerini, zaten onların da birkaç gün sonra bu gürültü patırtıya alıştıklarını ve sonradan duymadıklarını da dile getirir. Bunun için bakınız: Çetinor, a.g.m., s. 30.

Resim 21. Zemin katın garaj olarak kullanıldığı yıllarda han/otel ve garaj yazıhaneleri (1982) (Rest. Ö. İ. Tuluk; Foto. B. Çetiner'dan yeniden işlenerek)

Öte yandan Çetiner'un yazıhaneden bahsederken verdiği “üst katlara buradan da çıkıldığı” bilgisi, kapının arkasında ne olduğu konusunda bir ipucu verir: Hanın zemin katının bir bölümünün garaj olarak kullanıldığı yıllarda yazıhane amacıyla kiralanın bu bölümün otelle doğrudan ilişkisini kesmek için aradaki kapı duvarla kapatılmış, otel kısmından avluya doğrudan iniş içinse, sonradan bu bölüme Çetiner'un sözünü ettiği bir merdiven eklenmiş olmalıdır (Resim 21). Otel kısmının güney kanadındaki odanın doğuya bakan duvarı boyunca yaklaşık 70 cm genişlikte bir bölümün değişen tavan düzeni ve restorasyon çalışmalarında çekilen bir fotoğrafa yansıyan duvar izleri bu merdivenin varlığını şüphe götürmeyecek şekilde kanıtlar (Resim 22).

Resim 22. Tavan ve duvar yüzeyinde merdiven izleri (ARK. LTD.– AFE LTD. Ortak Girişimi arşivinden yeniden işlenerek)

Ara kat kullanımı, hanın muhtelif yerlerinde de görülür. Örneğin -rölövelere göre- orta avlunun güney kanadındaki merdivenin ara sahanlığından, içerisinde bir başka odaya daha geçilen bir bölüme ulaşılır. Bu bölümün altı, Çetiner ve Özkahraman'ın girişin solunda olduğunu söylediği hela ve depolardan biri olmalıdır (Resim 18). Avlunun kuzey kanadında yer alan küçük bir başka odaya da, bu duvara dayanan merdivenin “binek taşı” izlenimi veren birkaç basamakla çıkılan ara sahanlığından ulaşılır.¹⁰⁷ Ancak böyle bir düzenlemenin, duvar yüzeyine dayandırılması gereken ahşap merdivenin odanın girişini kapatması nedeniyle zorunlu olarak yapıldığı açıktır. Özgün kullanımının kahvehane (K1) olduğu düşünülen avlunun güney kanadındaki ocaklıklı mekânın batı kenarında, iç mekândan ahşap bir merdivenle ulaşılan bir başka ara katta da karşılıklı iki küçük oda dikkat çekicidir (Resim 23).

¹⁰⁷ Binek taşı, ata binmek için üzerine çıkılan birkaç basamaktan oluşabilen taştır. Geleneksel evlerde kimi ahşap merdivenlerin taştan yapılmış ilk birkaç basamağı da bunun için ayrılmıştır. Çetiner da hanın avlusundaki ahşap merdivenlerin ilk üç basamağının taştan olduğunu ve at sırtına buralardan kolayca binildiğini söyler. Bunun için bakınız: Çetiner, a.g.m., s. 29.

Resim 23. Ara kat restitüsyon planları (Rest. Ö. İ. Tuluk)

Kahvehanenin yeri konusunda Çetinor ve Özkahraman'ın verdiği bilgiler ayrışır: Her ikisi de “girişin solunda” olduğunu söyler¹⁰⁸, ancak Özkahraman'ın bundan kast ettiği, o yıllarda (2004) manifaturacı olarak kullanılan ve hanın giriş kapısının hemen solunda yer alan, yola cepheli dükkânın bulunduğu yerdir (K2). Hatta kapısı dıştan, yani sokaktadır.¹⁰⁹ Çetinor'un “üç yanı kapalı ve içerisinde geniş bir ocağı” olduğunu söylediği kahvehanenin yeri ise, avlunun güney kanadındaki avluya cepheli geniş bölüm olmalıdır (K1). Yakın zamanda muhdes bölümlerin sökülmesi sırasında, üç tarafı kapalı bu mekânda ortaya çıkarılan bir ocaklık ve özenli çıtakari tavan düzeni, kahvehanenin asıl yerinin burası olduğunu düşündüren en önemli göstergeler olarak değerlendirilebilir (Resim 18).

Ancak ortaya çıkarılan ocaklık, Çetinor'un “geniş” olarak vurguladığı boyutlarda olmaktan epey uzaktır. Dahası, 1949 yılında pek yakılmadığına tanık olduğu bu ocağın bu biçimiyle, kahvehanenin

eski sakinlerinden dinlediği, önceleri uzun kış mevsimlerinde gece gündüz yanan ve bu geniş mekânı ısıtan ocak olamayacağı da neredeyse kesindir. Bu biçimiyle ocaklık daha çok, hanın üst kat kuzey koridorunun batı ucunda yer alan ve Ilıca'nın, handa kalanların bundan aldıkları ateşle kendi odalarındaki sobaları yaktıklarını belirttiği ve arkasında bir odunluğun da bulunduğu ocaklıkla benzer niteliklere sahiptir (Resim 24).¹¹⁰ Bu durumda kahvehane ocağı da burada benzer bir amaçla kullanılmış, sobanın henüz barınma mekânlarına yeterince girmedeği yıllarda kahvehane içerisine dağıtılmış birkaç mangal için kor ateş, bu ocakta yanan ateşten sağlanmış olmalıdır. Nitekim yaz mevsiminde Çorum'a gelen ve handa konaklayan Çetinor da kahvehanenin müdavimlerinden dinlediği benzer bir bilgiyi paylaşır: Anlatılana göre, ocakların yerini sobaların aldığı o yıllarda ortaya kurulup yakılan büyük bir sobadan alınan kor ateşiyle mangallar yakılıyor, kahvehanenin üç tarafı kapalı olduğu için de ortam çabucak ısınıyordu. Öyle anlaşılır ki bugüne ulaşan nispeten küçük bu ocak da büyük olasılıkla bu yılları takiben artık önemini kaybetmiş olan büyük ocağın biraz da kahvehanenin başka kullanım alanlarına yer açmak için küçültülerek yeniden inşa edildiği versiyonu olmalıdır.

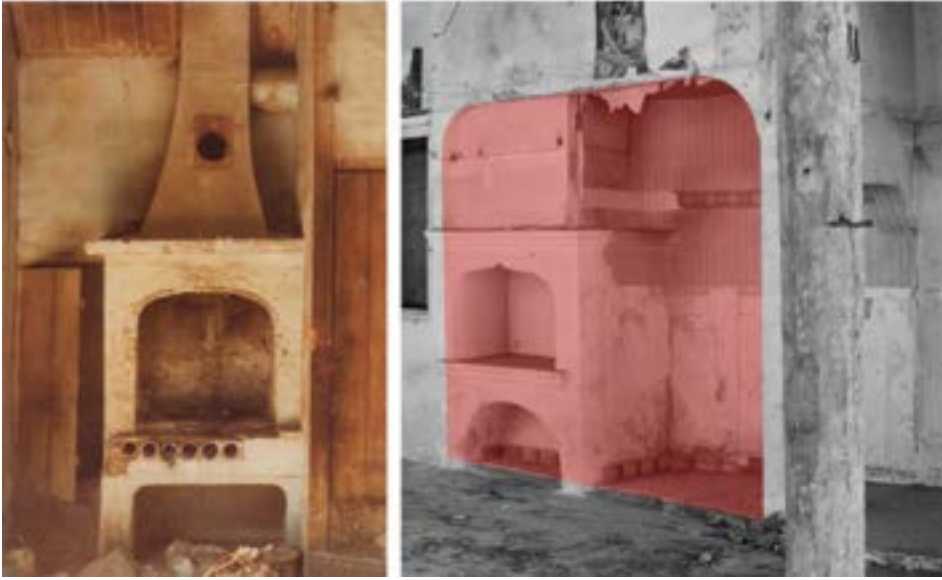
Yapı bünyesinde buna ilişkin izler de vardır: Rölövelere ve restorasyon öncesi çekilmiş fotoğraflara göre (2017) bu küçük ocaklık, duvar yüzeyinden belirgin düzeyde ayrışan ve köşeleri çeyrek daire ile pahlanmış bir nişin asimetric olarak ancak yarısını kaplayacak boyutlardadır. Ve köşesindeki ahşap bir direğin zorunlu olarak muhafaza edildiği bu boşluğun ana mekâna dâhil edilen bölümünün kat yüksekliği de, kahvehanenin geri kalan kısmının ancak yarısı yüksekliğindedir. Geniş ocaklığın özgün yapıda bu boşlukta yer aldığı neredeyse kesindir (Resim 24).

Çetinor'un 1982 yılında çektiği fotoğraflar arasında bu ocaklık da vardır ve fotoğraf dar kadrajına rağmen özgün yapıya ilişkin daha fazla bilgi barındırır. Ocaklıkla birlikte sol yanı başındaki kapaklı gömme dolap ve daha önemlisi Çetinor'un bahsettiği ve kahvehanenin üç yanını çepeçevre dolaşan sabit sedirin küçük bir bölümü de özgün halleriyle bu fotoğrafta açıkça görünür (Resim 25).

¹⁰⁸ Çetinor, “Girişin solunda, handa kalanların ve çarşı esnafının kullandığı helalar, depolar ve geniş bir kahvehanesi vardır.” der. Bunun için bakınız: Çetinor, a.g.m. s. 29.

¹⁰⁹ Özkahraman'la yapılan görüşmeden. Özkahraman'a göre sağda, pastanenin yerinde de yem satan bir dükkân vardı. Otelin girişi de baharatçının olduğu yerdendi.

¹¹⁰ Ilıca, a.g.m., s. 520.

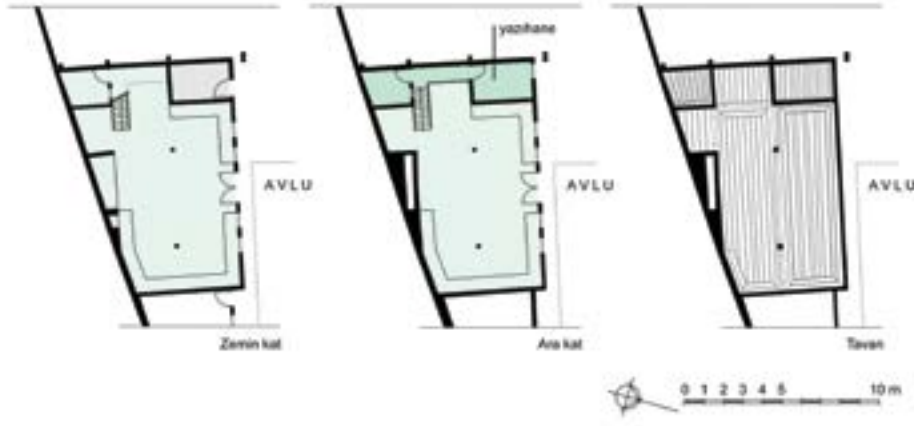

Resim 24. Muhtemel kahvehanenin (K1) ortaya çıkarılan ocaklık bölümü ve hanın üst kat kuzey koridorunun batı ucunda yer alan ocaklık (alt-sol) (Çorum Belediyesi arşivinden yeniden işlenerek & B. Çetiner'dan)

Resim 25. 1982 yılında kahvehane ocaklığı ve sedir (B. Çetiner'dan)

Kahvehanenin içerisinden ahşap bir merdivenle ulaşılan bir ara katta karşılıklı yerleştirilmiş iki küçük odanın hangi amaçla kullanıldığı ise belli değildir. Ancak rölövelere ve muhtelif fotoğraflara göre, biri içerden öteki ise dışardan olmak üzere altları depolama amaçlı kullanıldığı kesin olan bu iki küçük odadan en azından birisinin kahvehanenin yazıhanesi olduğu düşünülebilir. Bu ilginç düzenlemenin özgün yapının bir parçası olduğu, kahvehane ana mekânı ile ayrışan tavan düzenleri nedeniyle neredeyse kesindir: Geniş mekânı örten çıtakari tavan düzeni güney batı köşedeki odada tavan kaplamasız niteliksiz ahşap kirişlemeye döner. Cepheye bakan diğer odanın tavanı ise daha özenlidir. Ancak ana mekândan ayrı olarak oda çeperi içerisinde bağımsız bir düzene sahiptir. Eğer kahvehanenin bir yazıhanesinden bahsedilecekse, avluya bakan küçük bir penceresi de olan bu oda olduğu rahatlıkla söylenebilir (Resim 26).

Resim 26. Muhtemel kahvehanenin (K1) zemin ve ara kat planları ile tavan düzeni (Rest. Ö. İ. Tuluk; Rölöve ARK. LTD.-AFE LTD. Ortak Girişimi'nden yeniden işlenerek)

Gelinen noktada her ne kadar kahvehanenin özgün yerinin (1949) Çetinor'un sözünü ettiği avlunun güney kanadındaki avluya cepheli bu bölüm olduğu açık olsa da, Özkahraman'ın kahvehane için gösterdiği ve o yıllarda (2004) manifaturacı olarak kullanılan, hanın giriş kısmının hemen solunda yer alan yola cepheli dükkânın bulunduğu yerin de, kapısının dıştan yani sokaktan olduğunu özellikle vurgulaması nedeniyle dikkate alınması gerekir (K2). Özkahraman bu konuda daha geç tarihli bir bilgiyi veriyor olmalıdır. Buna göre kahvehane ilerleyen yıllarda avlu içindeki yerinden sokak üzerindeki bu dükkânın bulunduğu yere taşınmış olmalıdır (Resim 18). Eski kahvehanenin yeri ise (K1), yine Özkahraman'ın zemin katta olduğunu söylediği, girişin solunda, üst kattaki diğer odalardan farklı olarak insanların peykelerde; yataksız, yorgansız ve yastıksız hasır üzerinde çok ucuza, hanın ahır kısmına bıraktıkları hayvanları için ödedikleri ücrete geceyi geçirebildikleri bir başka yatakhaneye dönüştürüldüğü anlaşılır.¹¹¹

Çetinor, kahvehanenin iç mekân atmosferi konusunda da hem 1949 yılındaki gözlemlerini, hem de kahvehane sakinlerinden geçmiş yıllardaki durumuna ilişkin dinlediği bilgileri de aktarmıştır:

“Avludaki kahvehane, handa kalanların ve çarşı esnafının devam ettiği tipik bir toplantı yeri idi. Sabahın erken saatlerinden, gece yarısına kadar devamlı geleni, gideni vardı. Çepeçevre sedirlerde, hasır sandalyelerde oturulur, bitmek bilmeyen konular dile getirilirdi. Duvarlarını Atatürk'ün fotoğrafları, hamasî resimler, eski yazılar, askerlik anılarını yansıtan fotoğraflar süslerdi... Geniş ocağı pek yakılmazdı, ama benden eski olanlar bu güzel ve büyük ocağın uzun kış mevsiminde gece gündüz yandığını anlatırlardı. Sonraları ortaya kurulan büyük bir soba yakılır, sobadan mangallara alınan kor ateşiyle üç yanı kapalı kahvehane çabucak ısınmış. Uzun kış geceleri, kardan, kıştan kapanan yolların bir araya getirdiği garip yolcuların maceralı bekleyişleri Çorum'un yerlilerine konu olurmuş. Hatta sonu hayırlı tanışmaları bile gerçekleştiren olaylar geçermiş bu tipik kahvehanede...

Kahvehanenin girişinin sağında, birkaç basamakla çıkılan kürsüye benzer yüksek bir yerde zamanın nüktedanları, sözü sohbeti zevkle dinlenen ünlüleri, fıkralar, hikâyeler anlatırlar, hoşça vakit geçirirlermiş. Ney ve bağlama ile musiki şölenleri verilirmiş. Hatta bu sıcak ve samimi kahvehanede, arada sırada Mevlut da okunurmuş...”¹¹²

Kurtuluş Savaşı'nın en hararetli zamanlarında Philadelphia *Public Ledger* Gazetesi adına Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek için Ankara'ya doğru yola çıkan ve 1 Şubat 1921 tarihinde Çorum'da Velipaşa Hanı'nda konaklayan Clarence K. Streit'in de Çorum'un bir başka kahvehanesindeki atmosfer konusunda benzer betimlemeler yapması ilginçtir:

“Bir Türk restoranında on beş sent gibi komik bir paraya yemek yedikten sonra, Mehmed Ali ve ben Çorum'da gece hayatı var mı yok mu görmek için dışarı çıktık. Sadece tek bir binada ışık vardı, oradan da çekici Doğu müziği sesi geliyordu. İçeri girdik ve kapıdan geçerken geride yüzyıllar bırakmıştık. Zira

¹¹¹ Özkahraman'la yapılan görüşmeden.

¹¹² Çetinor, a.g.m., s. 30.

içerideki kadim Doğu'ydu. Türklerle dolu bir kahvehaneydi, herkes odayı uçtan uca kaplayan sedirlerde bağdaş kurmuş veya ortadaki taburelere oturmuş, nargile tüttürüyor, sigara, kahve ve çay içiyorlardı. Odanın bir ucunda mandoline benzer bir enstrüman çalan esmer bir Türk oturuyordu, bir oğlan da tambour [tambur] ile ona eşlik ediyordu. Adam, profesyonel bir hikâye anlatıcısıydı [meddah], Doğu'daki kasabalarda bulunan halk ozanlarından biriydi, ne kitap ne sinemadan haberi vardı.

Girdiğimizde, Hz. Muhammed'i öven bir duaya yeni başlamıştı. Sonra İbrahim'in İshak'ı kurban etmeye götürdüğü eski Kitab-ı Mukaddes hikâyesine girdi. Fakat aktardığı Müslüman versiyonuydu, temel farkı İshak yerine İsmail'in kurban olmasıydı (Kur'an, Eski Ahit ve Yeni Ahit içeriğinin çoğunu kapsar ve İbrahim ve İsa'yı peygamber kabul eder).

Yüzyıllar boyu aktardığı şekilde Doğulu bir tarzda anlatılan bir Müslüman Doğu masalıydı. Ancak yer yer 'İbrahim' ve 'İsmail' kelimelerini yakalayabildim ve aralarda Mehmed Ali'nin hikâyeyi bana çevirdiği kadarını anlayabildim. Tüm bunlara rağmen, daha önce bu hikâye bende hiç böyle canlı bir izlenim yaratmamıştı.

Ozan yarı kapalı gözlerle oturuyor ve her dizeye uzun bir "Ah – ayeeee!" ile başlıyor, muazzam bir ifadeyle şarkı söylüyor, sonra duruyor ve mandoliniyle bir iki uygun akor çalıyordu. Trajediye anlatmaya başladığında, sırf sesi bile insanın iliklerine kadar işliyordu. Şu bölüme geldiğinde: "Ve İbrahim iç odaya geçip bıçağı aldığı anda bir başına acı acı ağladı –mandolini tıngırdattır- ve sonra sevgili İsmail'in elinden tutup dağa doğru yola çıktı." Diğerlerinin de etkilendiği görünüyordu.

Hikâye bitti. Bir diğer adam, parmakları kulaklarında, tiz, zorlama bir yüksek perde ses tonuyla bir takım aşk şarkıla-

rı söyledi. Sonra misafiri olduğumuzu iddia ederek kahvemizi ödememize engel olan kahvehane sahibi, üç müzisyenden bizim için şarkı söylemesini ve canlı bir hava çalmasını istedi."113

KAYNAKLAR

AÇIK, T. (2010) Bir Yeniden İnşa Denemesi: 18. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Evleri Hakkında Bazı Tespitler, *Trabzon Kent Mirası, Yer-Yapı-Hafıza*, Ed. Ö. İ. Tuluk & H. İ. Düzenli, Klasik, İstanbul, 215-235.

AKTÜRE, S. (1981) 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum, Çorum Tarihi, der. 5. Hitit Festivali Komitesi, (?), 123–168.

ASLAN, Y. (2022) Mihail Vasilyeviç Frunze (1885-1925), *Atatürk Ansiklopedisi* (ataturkansiklopedisi.gov.tr), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara.

BERK, M. (2010) (1938-43) *Yurt Gezileri ve Resim Sanatına Yansımaları*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Eser Metni, İstanbul.

ÇETİNOR, B. (1983) Çorum’da Velipaşa Hanı, *İlgi* (37), 26–31.

Çorum Haber Gazetesi (2000a), 15 Ağustos, 4

- Çorum Haber Gazetesi (2000b) 16 Ağustos, 4.
- Çorum Gazetesi (1947) 30 Temmuz, 2.
- Çorum Gazetesi (1949) 24 Ağustos, 4.
- EROL, T. (1984) *Bedri Rahmi Eyüboğlu*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ERSOY, B. (1991) İzmir Hanları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 49, Ankara.
- EYÜBOĞLU M. H. (Yay. Haz.), *Bedri Rahmi-Eren Eyüboğlu Aşk Mektupları (1937-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- FRUNZE, M. (2022) *Türkiye Anıları*, çev. A. Ekeş, Doğubatı, Ankara.
- GEVGİLİ, A. (1983) Türkiye Basını, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 202–215.
- ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU, I. & PERİNÇEK, M. (2014) Türk-Sovyet İlişkileri Tarihinden Yeni Bir Belge: Frunze'nin Veda Yemeğinde İmzalanan Anı Defteri, *Toplumsal Tarih* (251), 60-69.
- HUYUGÜZEL, Ö. F. (2013) “Yalçın, Hüseyin Cahit” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 300.
- HÜSEYİN, K. (1988) *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar*, çev. C. N. S. Sılan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ILICA, A. (2000) Çorum'da Tarihî Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfiyesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (9:9), 507–535.
- KALYON, A. & KOZLU, Z. G. (2017) Prens Kadriye Hüseyin ve Eserleri, *Külliyet Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (3), 51-63.

- KARAY, R. H. (2011) *Bir Ömür Boyunca*, yay. haz. Y. T. Günaydın, TTK, Ankara.
- KESGİN, C. (2012) Yurdu Gezen Ressamlar, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (27), 141-151.
- MADRAN, E. (1994) Vakfiyelerde Sivil Mimarlık Örneklerine İlişkin Bilgiler, *Kent, Planlama, Politika, Sanat – Tarık Okyay Anısına Yazılar*, der. İ. Tekeli, Ankara, 423–435.
- MUTLU, M. (2017) Konya Su Yapılarının Kitabelerinde Ebced Kullanımı, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C. 2, Sakarya, 566-580.
- ÖZCAN, A. (2001) “Kapıcı” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, 346.
- ÖZÖN, M. N. (1979) *Osmanlıca / Türkçe Sözlük*, İnkılâp ve Aka, İstanbul, 347.
- STREIT, C. K. (2011) *Bilinmeye Türkler*, yay. haz. H. W. Lowry, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TANYELİ, U. (1996) Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun “Reel” Tarihi: Bir Standart Saptama Denemesi, *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*, yay. haz. Z. Ahunbay, D. Mazlum, K. Eyüpgiller, İstanbul, 57–71.
- TEKELİ, İ. (1981) Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum, Çorum Tarihi, der. 5. Hitit Festivali Komitesi, (?), 169–194.
- TULUK, Ö. İ. (2016) Erken Cumhuriyet Döneminde Tarımda Modernleşme Çabaları: Çorum'da Mebus İsmet Eker Çiftliği, *Mimarlık*, Sayı 387, s. 68-73.

TÜTÜNCÜ, M. (2006) *Hatıra Defterimdir*, yay. haz. A. Ozulu, Çorum.

ULUNAY, R. C. (1999) *Menfâlar / Menfîler* Sürgün Hatıraları, yay. haz. H. H. Kılıç, Arma Yayınları, İstanbul.

VELİDEDEOĞLU, H. V. (1977) *Anıların İzinde*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

YALÇIN, H. C. (1974) *Siyasal Anılar*, bas. haz. R. Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

YALÇINER, G. (1997a) “Kervansaray” maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 998–1000.

YALÇINER, G. (1997b) “Han” maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 753–754.

